

223.532

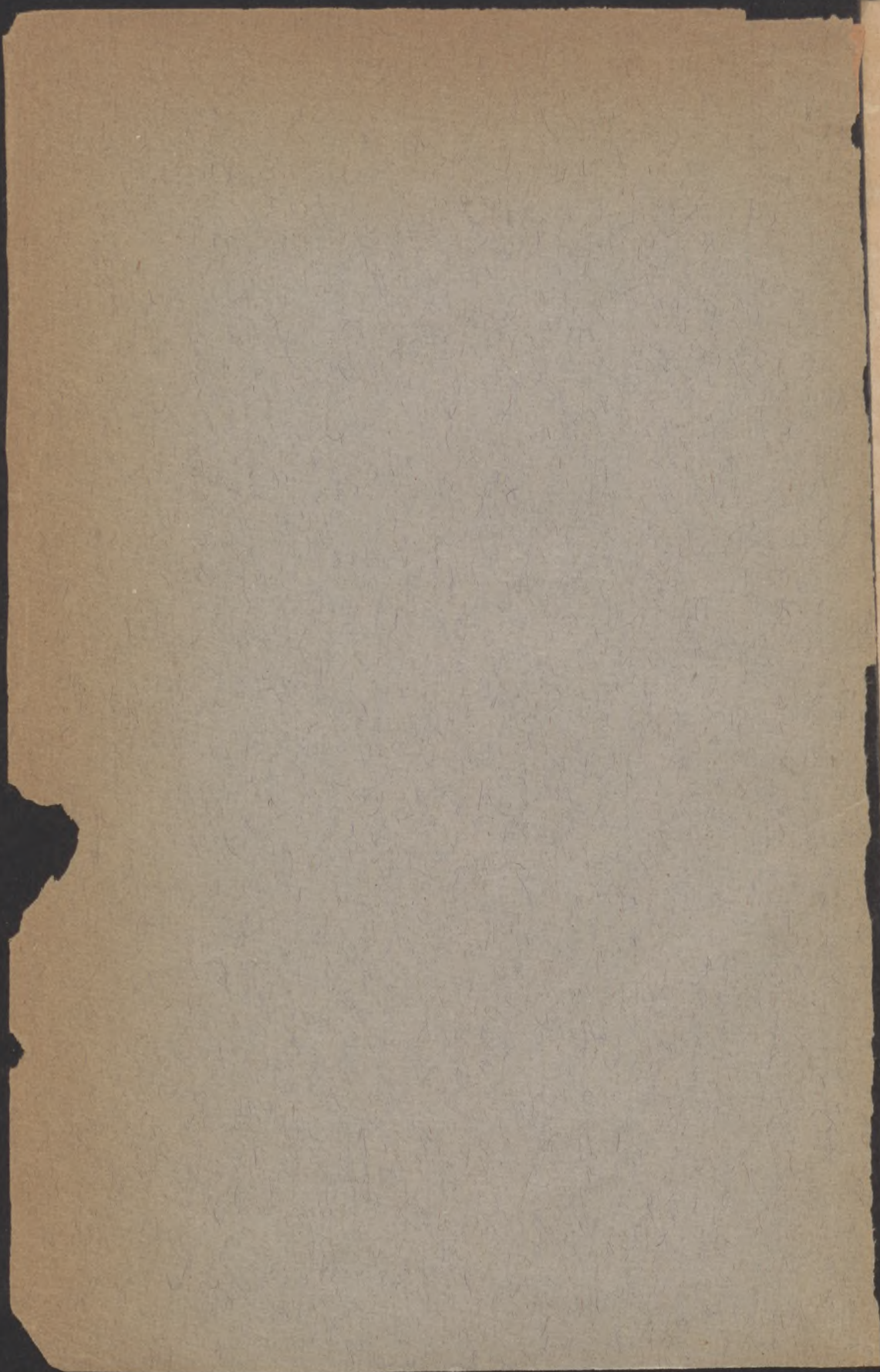
223582

Gyalu vára

Irta:
Fall Endre

Hunyadi Könyvnyomda műintézet, Temesvárott

Gyalu vára

***Írta:
Fall Endre***

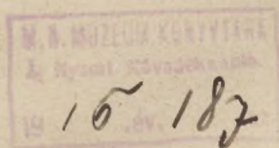

Hunyadi Könyvnyomdai műintézet, Temesvároft

Shus. h.
1720 x

223532

Előszó.

A Kolozsvártól Nagyvárad felé vezető országút első része Gyaluig a Szamos széles völgyét, viruló szántóföldeket szel át. Kolozsmonostort elhagyva, az országút jobb oldalán, a dombtetőn, Fenes felé menet egyszerűen rakott kőoszlop felhívja az utas figyelmét a történelmi nevezetességű vidékre. Azt hirdeti, hogy e tájon vesztette el *II. Rákóczi György* csatáját a törökökkel szemben 1660 május 22-én.

Innen egy pár kilométernyi út után elérjük Gyalut. A helység szélén az erdő alatt egy ponkról néz le a *gyalui vár*, ahol *II. Rákóczi György* fejedelemségének elvesztése után visszavonultan élt és messzeágazó terveket szőtt hatalma visszaszerzésére. Meg is nyerte eszméinek Erdélyt, de a *török szultán és a nagyvezér: Köprili Mohamed*, nem voltak barátjai, hadakat küldöttek az országra és *Fenes körül a Gyaluig* terjedő mezőkön végleg leverették a nagyratörő fejedelmet, tehát épen azon a vidéken, ahol remélte, hogy ura lesz helyzetének.

Nemcsak e csatának volt tanúja a gyalui vár, nemcsak e történeti esemény játszott le falai körül, de története belekapcsolódik az erdélyi fejedelmek életébe, másfelől találkozunk a leghatalmasabb várurakkal, mint Gyalu birtokosaival is, akik vagy erős

oszlopai voltak a sokszor támasztékra szoruló fejelemlésnek, vagy ez utóbbira épen veszélyes hatalmasságokat donatiokkal, sokszor azonban csak erőszakkal lehetett elnémitani.

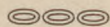
E vár falai között a török uralom alatt nem egy eszme fogamzott meg, amely megvédte a magyar nép faji jellegét, nemzeti karakterét és ápolta hazafias törekvését a török és német befolyással szemben. *I. Rákóczi György* diplomáciai összeköttetéseinek egész Európát behálózó fonala gyakorta indult ki Gyaluból.

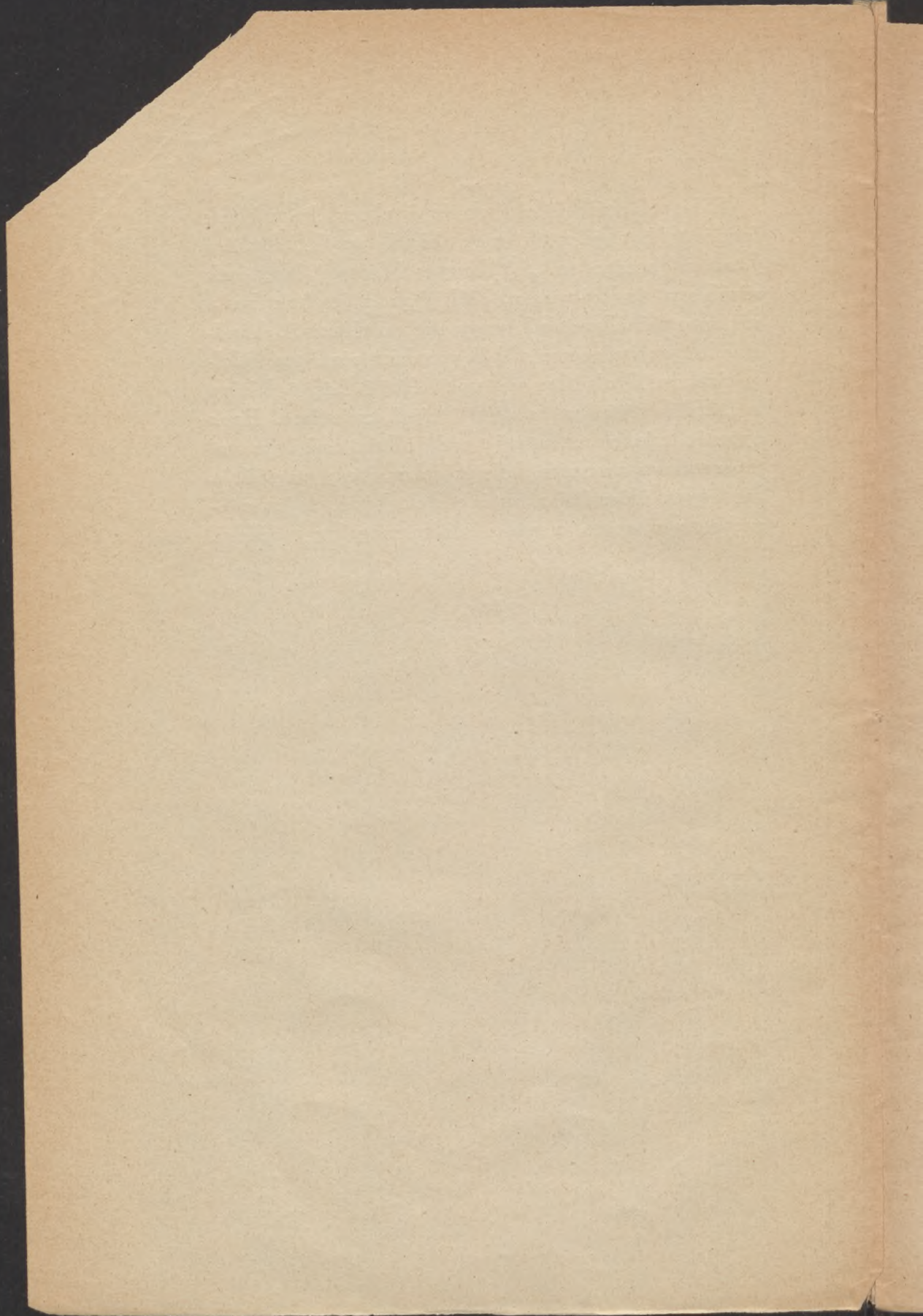
Viszont nem volt nagyobb vihar Erdélyben, amelynek hullámai ne jutottak volna el a gyalui vár faláig, amelyen néha meg is törtek. Hol a kurucok, hol a császáriak ostromolták és szégyenszemre kellett elvonulniok, hacsak alkudozásokkal nem vehették birtokukba a hős védelmezőktől.

Az ágyúdörgés mellett muzsikaszótól és szép asszonyok nevetésétől is visszhangzottak a vár épületeinek fényes termei. Erdély társadalmának színe-java gyűlt össze e helyen, hogy a hozzátartozó terjedelmes erdőkben bölényeket vadásszon. Farsangi multságok, pompás lakodalmak tették változatossá lakóinak életét.

A viharok már régen elvonultak felette és napjainkban vidám, boldog életet szemlélnek falai; azonban regényes történetének részletei még most is ott élnek a körülötte lakó nép lelkében és e részletekkel szívesen szolgálnak a turistáknak és történészeknek, akik felkeresik és leírásaikban megemlékeznek róla.

E kisebb turistai leírások és értekezések, amelyek folyóiratokban jelentek meg, köztük *gróf Eszterházy János* értekezése az „*Új Magyar Muzeum*“-ban, csak rövidesen és hiányosan, dióhéjban számoltak be a vár mostani állapotáról, vagy régi történetéről. Mindamellettségségemre voltak munkám részletes kidolgozásában. Szolgálatomra volt *Kövári László* leírása is „*Erdély építészeti emlékei*“ című művében. Ezek nyomán terjedelmes kutatást eszközöltem és örömmel tapasztaltam munkám befejezésekor, hogy sikerült a vár egyes időszakaira történetének képét teljes egészében nyujtanom, amiről olvasóm meg fog győződni.

BEVEZETÉS.

Gyalu története mezővárossá fejlődéséig.

A gyalui várra vonatkozó első nyomok a XV. század elejére vezetnek vissza. A község történetéhez adatokat már a XIII. századból származó oklevelekben is találunk. Fejlődésének rövid ismertetésével azért kell foglalkoznunk, mert előzménye a vár történetének és világot vet építé-
tése okára.

A község Kolozsvártól 15 kilométernyire épült a Várad felé vezető országút mellett, a Meleg- és Hidegszamos egyesülésénél.

Ha az utóbbi völgyén felfelé megyünk, félórai járásnyira hegyoldalhoz jutunk, amelynek *Csetátye* (magyarul Vár) a neve. Itt volt az *Anonymustól* említett *Gelu*¹ vára, amelyről szerintem Gyalu elnevezését kapta. Csakhogy Anonymus az ő korában (XIII. sz. elején) meglévő helynevekből következtet vissza s így adata azt jelenti, hogy már az ő korában megvolt Gyalu. Oláhok azonban, kiknek *Gyalu* (vagy *Gyelo*) vezére lett volna, még nem voltak a honfoglalás korában Erdélyben.

Hogy mikor keletkezett Gyalu, pontosan megmondani nem tudjuk. Kezdetben királyi birtok volt és *Jakab Elek*, Kolozsvár történetének írója 1212-re teszi az időt, amikor *Gyalu az erdélyi püspök kezébe került*.² Első királyaink nem kezelték szűkkeblűen az egyházakat; gazdag adományokkal és kiváltságokkal halmozták el. Adomány útján az erdélyi püspökök is több vármegyében jutottak birtokhoz; Kolozsmegyében Gyalut és még több községet szereztek meg. Az erdélyi püspököknek Gyalura vonatkozó birtok-

lása mellett szól egy 1246-ból kelt és IV. Béla királytól származó oklevél,³ amely beszámol arról, hogy a tatár pusztítás tönkre tette Gyalut⁴ és még több püspöki községet. A lakosok kipusztultak és a földeket senki sem kezelte. A püspök, Gallus, hogy új lakosok telepedjenek falvaiba, a betelepülők számára kiváltságokat eszközölt ki. E kiváltság értelmében a király megengedte, hogy a püspöki birtok népei felett csak a püspök, vagy az általa kinevezett udvarbírák (villici) ítélkezzenek és bíraskodás tekintetében semmi hatalmuk ne legyen felettük az erdélyi vajdáknak, vagy más világi bíráknak. Ezen kiváltságot későbbi királyaink is megerősítették,⁵ sőt még újakkal gyarapították. Gallus püspök a király kiváltságának támogatásával ismét virágzó községgé tette Gyalut.

Kedvező földrajzi fekvése, több fontos közlekedési út központja lévén, szintén vonzotta a fenti kiváltság mellett a vendégeket (hospes) a letelepülésre. Iparosok, szabad földbérlok, de a püspöki épületekben szolgálatot teljesítő jobbágyok is nagy számban költöztek Gyaluba. Magyarok, németek és oláhok voltak az új lakosok. Ez utóbbiak különösen a XIV. századtól kezdve húzódtak nagy számban fölfelé Erdélyben és a pásztorkodással fölhagyván, földesúri birtokokon telepedtek le, mint jobbágyok és szabad bérlok.

Az új lakosok új gazdasági életet teremtettek. Nagyobb részük vendégekből, szabad bérlokból és iparosokból tevén ki, akik jogilag függetlenek voltak — nem tartoztak a püspöknek csak tizedet (dézsmát) és földbért fizetni, az államnak adózni és katonaságot állítani — gyorsan meggazdagodtak és velük együtt meggazdagodott a község is.

Midőn ez a gazdasági előhaladás előállt, a jogrendben is előhaladt és megszületett a *szabad község* (villa libera). Az udvarbíró, szabad községekben már *falú bíróját*, nem a püspök nevezi ki, hanem a *falú választja* a mellé osztott esküdtekkal együtt. A szorosan vett püspöki földeknek

külön van udvarbírája, aki alá eddig az egész falu tartozott. Lassan megszerezték a papválasztás jogát is és ezzel megvetették a leendő mezőváros (oppidum) autonomiájának az alapját. Hogy mikor nyerhette el Gyalu a szabad bíró és papválasztás jogát, erre hiteles adataink nincsenek, de a XIV-ik század közepére tehetjük, amennyiben Kolozsvár a bíróválasztás jogához 1291-ben⁶ jutott, I. Károly 1316-ban emellé engedélyezi a papválasztást is;⁷ a két község fejlődése pedig kezdetben hasonló volt.

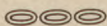
Amily mértékben függetlenítette magát jogilag Gyalu népe a püspöktől, ép oly mértékben csuszott ki a föld ez utóbbi kezéből és vesztette el különféle jövedelmeit. *A földek lassanként vétel útján az eddigi bérlők, szabad vendégek és iparosok tulajdonába mentek át.* A jövedelmek elvesztéséhez hozzájárult VIII. Bonifác pápa azon rendelete, hogy a tizedekből begyűlt összeg nem kizárólag a püspöké, hanem negyedrésze a tizedfizető községek lelkészeit illeti.⁸ A pápa ezen rendeletét teljesítették az erdélyi püspökök. Péter 1302-ben megengedi minden önálló ecclesiával bíró papjának, hogy a tizedet, amit a hívektől beszedenek, megtartsák és csak egy részét szolgáltatassák be a püspöki udvarba.⁹ Arra vonatkozólag nincs adatunk, hogy Gyalu is elnyerte a kiváltságot, de mindenesetre később megszerezhetette.

A község két első századának történetéhez adatokat csak hiányosan találtam. Azonban ez elszórt adatokból is ki lehet alakítani a képét főbb vonásaiban. 1391-ben¹⁰ még falu, minden kiváltsága ellenére. Mindenesetre nagyobb helység lehetett, amely megszerezte a vásártartási jogot és talán a vámmentességet. A gazdasági élet a jogrenddel lassanként olyan fokra emelkedett, hogy felvehette a mezőváros (oppidum) elnevezését. E fontos közjogi esemény 1460 és 1466 közt történhetett, *Bodó Miklós püspöksége idejében, mert 1466-ban Gyaluval már úgy találkozunk, mint mező-várossal (oppidum).*¹¹ Valószínűleg épen e püspök

adta meg végleges autonomiáját, amennyiben a várban, amely már akkor megvolt, a püspök emlékezetének fenntartására templomot építettek¹² és e mű megalkotásában nemcsak a püspök földjein lakók, de a város polgárai is részesek voltak.

Gyalu mezővárossá nyilvánítása után csak annyiban volt kapcsolatban a püspökkel, hogy az ő zászlai alatt küldte katonáit a harctérre, közvetve pedig viszonya abból állott, hogy még egy ideig a város plébánosa tizedjövedelmének egy részét beszolgáltatta a püspöki udvarba. Ez utóbbi sem sokáig történhetett, mert a reformáció terjedésével 1526 után a nép nem igen fizette a tizedet és maguk az önálló ecclesiával bíró községek meg városok papjai is alig tudtak annyi jövedelemhez jutni, amennyi elég volt fönntartásukra. Megtették azt is egyes papok, hogy tized- és egyéb jövedelmeiket eladták olcsó pénzen más papoknak, mivel maguk nem tudták behajtani és így jutottak valami keresethez.¹³

Katonai tekintetben a kapcsolat Gyalu és a püspökök között csak 1556-ig állott fenn, amikor a püspök minden jogát és birtokát elvesztette Erdélyben.

I. A gyalui vár története 1556-ig.

1. A vár építtetése, a püspökök birtoklása és Statileo örökösei.

Bár Gyalut a maga egészében és a vele járó jövedelmeket nagyjából a püspök már ennek szabad községgé való közjogi fejlődésekor elvesztette, azért nagy terjedelmű földeket tartott meg benne és a hozzá tartozó erdőket, amelyeket nem vásároltak meg a bérlők és általában a szabad polgárok.

A megmaradt földek és erdők művelésére, gondozására sok jobbágyot és kezelő tisztet kellett tartani. A gazdasághoz szükséges kezelő személyzet lakásai és fontosabb gazdasági épületek a későbbi várban foglaltak helyet. Amikor a község közel volt a teljes fölszabadulásához, akkor gondolhatott a püspök arra, hogy jobban biztosítja gazdaságát és erősséget épít. E gondolat megvalósításának lökést adott egy kritikus esemény, amely a püspöki birtokokat fenyegette. Ugyanis *Lépes György*, akinek püspöksége alatt épült a vár, 1437-ben rendeletet adott ki, hogy a jobbágyok a tizedet új pénzben fizessék. E rendelet pór-lázadást vont maga után, amelyet a nemesek nagy erővel nyomtak el 1438-ban.¹⁴ A várral először 1439-ben¹⁵ találkozunk, egy évvel a lázadás elfojtása után, ami elég világos bizonyossága, hogy ez esemény fontos oka volt keletkezésének.

Meglehet, hogy Lépes György, mint hadvezéri tehetség, aki 1442-ben felvette az Erdélybe özönlő törökökkel a küzdelmet Szent Imrénél, egy ilyen török invázióra is előre gondolt és a gyalui várat a kiskapusi és hidegszamosi utak védelmére szánta.

Mindenesetre a későbbi erdélyi küzdelmekben fontos szerephez jutott és *Sebesvárral Váradnak, mint végvárnak támaszpontjául szolgált*, esetleges Erdély felőli támadással szemben.

Fekvése e hívásra alkalmassá tette. Közvetlenül a Várad felé vezető országút mellett, fensíkon épült, amelynek három oldala lejtős és nehezen megközelíthető, nyugati oldala az erdőkig húzódik és itt könnyen hozzáférhető volt. Hogy ez oldalon se érje meglepetés a várbelieket, a fensíkot az erdők felől széles és mély árokkal körítették, hogy ezen a részen is teljesen védett legyen. E biztosított *fennsík közepe táján épült a vár magva*. A gazdaságot vezető tisztek lakásait négy oldalról 2·7 méter vastag fallal vették körül. A falak négy szárnya szimmetrikus négyszetet alkotott.

A sarkokon egy-egy bástya épült, amelyek közül az egyik kerek, a többi 4–6-szögű. Mindegyik olyan nagy, hogy a délnyugatiból csinos kapunát alakítottak. A bástyák között köröskörül *őrállások és lörések* voltak. *Két várkapuja volt*: az egyik a keleti oldalon, a másik az északi szárnyon és *két kis kijárat nyugatra az erdők felé*.¹⁶

A vár belső elrendezése nem volt valami előnyös, mert az épületek csekély udvarral rendelkeztek és kilátásukat a magas falak elvették.¹⁷

Ostrom idején a *védelmet csak végszükség esetén eszközölték a falakról és falak mögül*. *Először mindég a külső védőöveken, a háromszoros sáncozaton vették fel a küzdelmet*. Ez erős sáncművek kőfallal voltak kirakva és mélységük három, szélességük öt öl volt.¹⁸ *A sáncművek nyomai még napjainkban is jól láthatók*.

A vár alatt, annak keleti oldalán terül el az „Esterházy kert”, ahol szintén voltak a várhoz tartozó gazdasági épületek, de az erődítményen már kívül. Itt és bent a községben is laktak a vár őrsegeiből és béke időben felváltva teljesítettek szolgálatot, de ellenséges támadáskor valamenynyien a várban tartózkodtak.

A püspök azon emberei, akik *katonáskodtak*, *egyházi nemesek voltak*, kiket a püspök saját jobbágysai közül emelt ki és ezek földjeiket, mint az ország egyéb nemesei, örökösödési joggal bírták s fegyverviselésen kívül más szolgálattal nem tartoztak. Ily nemesek nagy számmal voltak a gyalui várban és községben is, amint ezt látni fogjuk Statileo püspök végrendeletéből.

Ezek bár nem tartoztak békeidőben különösebb szolgálattal, hanem a vár őrzését látták el, mégis a püspökök a közülök választott *várnagyot* (castellanus) megbízták gyalui jószágaik kezelésével és a segédkező tisztek ugyancsak e katonák közül kerültek ki.¹⁹

A gazdálkodás mellett gondjuk volt a vár folytonos erősítésére és felszerelésére. Hogy minő hadi készletekkel, minő gépekkel s a lőpor használata óta hány ágyúval rendelkeztek, erre nincs adatunk. Mindamellett jó felszereléssel rendelkezhetett, mert különben nem állta volna ki a többszörös ostromot, amelyeken a következő századokban keresztül ment.

Nagy súlyt fektettek a püspökök e várra és a hozzátartozó birtokokra; szigorúan felülvizsgáltatták kezelését és ellenőriztették a várőrséget a várnaggyal együtt. Az *ellenőrzést* a gyulafehérvári káptalantól időnként megválasztott és az összes püspöki birtokok kezelésével megbízott *dékánok* eszközölték, akik Gyulafehérvárt, vagy a gyalui várban laktak.²⁰ Ilyen dékán volt *Dionisius*, akivel a gyalui várban 1519-ben találkozunk, de már 1520-ban argyesi püspök (episcopus argensis) lett. Utána egy *Antonius* nevű kanonok következett 1520-ban.²¹

E dékánok külön *dézsmaszedési hivatalt* állítottak fel a várban és ezek élére külön tisztviselőt. Ezek szedték egész Kolozs megyében a dézsma negyedét. E hivatal élén 1528-ban *Budai Pál* állott.²²

A dékánokat felülvizsgálták a *püspökök*, akik szintén *laktak a várban* lévő lakóházukban, amellyel először 1456.

évi oklevélben találkozunk,²³ de valószínűleg már a vár keletkezésével egy időre tehető építtetése. A püspökök kezdetben üdülés kedvéért keresték fel e kies helyet. Talán nagyobb vadászatokon is jelen voltak, amelyek a gyalui havasok közt folytak le. Bizonyára alaposan utánanéztek a vár felszerelésének és elintézték a vár lakosai ügyesbajos dolgait. Tudniillik a püspökök tovább is szabad joghatóságot gyakoroltak jobbágyaik felett, amennyiben bíraskodási kiváltságukat, amely 1246-ból datálódott, Mátyás király is megerősítette 1474-ben.²⁴

Közvetlen vezetője a jobbágyoknak a *várnagy* (castellanus) volt. Ő ügyelt fel, hogy teljesítsék szolgálataikat a várban és vár körül, a raktárakban, a műhelyekben, a mezei munkálatoknál és neki szolgáltatták be az illetékeket jobbágytelkeik nagysága szerint. A bíraskodást is elsősorban a várnagy látta el, de tőle tovább lehetett vinni a panaszt a püspök elé. A püspökök jóindulatulag kezelték jobbágyaik ügyét és az érdemeseket kiemelték alantas sorsukból, nekik ajándékozták a községben levő telkeiket és egyházi nemest csinálván belőlük, beosztották a vár őrségébe.

Ez gyakran megtörténhetett a mohácsi vész után, amikor a reformáció rohamosan terjedt és a püspökök is könnyebben jutalmazták hű embereiket, akik fontosabb szerephez és több munkához is jutottak, mert a *püspökség munkakörének sulypontja is Gyulafehérvárról Gyalura terelődött át*. Különösen áll ez *Statileo püspöknél*, aki életének utolsó éveit gyalui várában töltötte. Innen járogatott a tordai országgyűlésekre, melyeket ő hívott össze.²⁵ Hadait készenlétben tartotta, tekintettel a török háborúkra és a Majláth-féle lázadás következtében felzavart erdélyi viszonyokra.²⁶

E várában írta meg végrendeletét is. Előre sejtette a püspöki uradalmak bekövetkezendő saecularisatióját és sietett legalább részben megmenteni, másfelől pedig bőségesen gondoskodott hű embereiről. *Szent-Mihálykövét és Gyalu várát* hozzátartozóival *Galaczi Móré Péternek*, a várnagynak

és az összes püspöki javak kezelőjének, továbbá a *várbelieknek adta zálogjogon* (titulo pignoris).²⁷ A zálogjog értelmében a birtokosoktól tulajdonukat elvenni nem lehetett a zálog idő lejártáig. Ez intézkedésből kiolvasható a titkos gondolat, hogy idővel újra visszaszálljon a két vár az erdélyi püspökségre. E végrendeletet Izabella királyné 1542. május 31-én Déván megerősítette.²⁸

2. A gyalui vár Izabella birtokában. Az I-ső és II-ik gyalui egyezség.

Szapolyai János halála után egy év múlva Buda cselével török kézre jutott. Izabella királyné fiával, János Zsigmonddal, székhelyét Lippára tette át, majd az erdélyi rendek az 1542. márc. 27-én Tordán tartott gyűlésen önállóan szervezték az országot és a királynét Erdélybe hívták.²⁹ Junius 11-én a *székhely-vásárhelyi országgyűlés döntött a püspökség sorsa felett és annak uradalmait Izabellának adatta udvartartási költségeinek fedezésére*, aki át is költözködött Gyulafehérvárra s lakhelyéül a püspöki residentiát választá, amely április 8-ától, Statileo püspök halála óta üresen állott.³⁰

Új lakhelyén sem volt fényes helyzete, mert alig jutott valami csekély jövedelemhez. Két várat, Gyalut és Szent-Mihálykövét, Móré Péter birta 10.000 forintnyi zálogjegyen. Válságos helyzetéből Petrovics Péter mentette meg, aki kiegyezett a zálogtulajdonossal és ez visszaadta a két várat, de tovább is megmaradt várnagynak és a birtokok kezelőjének.³¹

Izabella Gyalu várába költözködött és nagyjobbreszt itt lakott, csak télire ment Gyulafehérvárra. A várat a várnagy kijavíttatta a királyné költségén.

Móré Péter 1542. nov. 20-án 500 forintot kért a szebeniek adójából a javításra. Az összeget megkapta és a *javítással 1543-ban készült el*.³² Javításra vonatkozó emléke napjainkban is látható a vár északnyugati bástyáján, ahol

a következő felírás található : „*Petro More de Galacz procurante opus ceptum et perfectum.*“ (Galaczi Mór Péter felügyelete alatt kezdődött és fejeződött be a munka.)

Az újonnan javított vár sok mozgalmas napot látott és igen fontos diplomáciai tárgyalások indultak meg falai között, vagy nyertek befejezést. E diplomáciai egyezkedések *Gyalui compositio* néven ismeretesek és még 1541-re vihetők vissza. Az ország rendei Buda eleste után megdöbbsentek a török rohamos terjeszkedése miatt és még az Izabellához legközelebb álló főpapok és főnemesek is azt tanácsolták, hogy Ferdinánddal egyezkedjen ki és alatta egyesítse az egész országot. Az egyezkedés megindult és 1541. december 29-én véget is ért a gyalui várban, Statileo s Petrovics, mint a királyné biztosai és Serédy, Ferdinánd meghatalmazottja közt. Az egyezkedés a *nagyváradi béke* alapján történt.³³ Ez *I-ső gyalui compositio* értelmében Ferdinánd két év alatt átadja Izabellának és fiának Szepes várát és egyéb atyai birtokait. Addig biztosít számukra 12.000 forintnyi jövedelmet. Az átadás után a királyné, átengedvén a szent koronát és az országot, Szepes várba vonul, hitbértokaiért való kielégítése pedig későbbi tárgyalások idejére marad.³⁴ Az egyezséget Ferdinánd 1542. ápr. 23-án hagyta jóvá,³⁵ a királyné pedig jul. 26-án erősítette meg.³⁶

Az ország egyesítését most mi sem gátolta és Ferdinánd hatalmától függött, hogy felszabadítja-e Budát a török járom alól és megvédi-e az országot az izlám támadásaival szemben? A német birodalom tényleg elhatározta Magyarország megsegítését és tetemes haderőt küldött Brandenburgi Joachim vezérlete alatt Buda felmentésére. E vállalkozás nem sikerült és Joachim örgróf teljes kudarccal vonult el Pest alól. A kudarc megmutatta, hogy mit várhat Erdély Ferdinándtól az elszakadás esetén és természetes, hogy Izabella és Fráter György, aki kezében tartotta Erdély vezetését, nem fogadták szívesen Serédyt, Ferdinánd követét és ez minden eredmény nélkül távozott a

gyalui várból,³⁷ ahová Izabella átköltözködött Gyulafehérvárról.

Ferdinánd 1543-ban új követét, *Bornemisza Pált* küldte a tárgyalásokra és ezt a királyné január 23-án fogadta audiencián gyalui várában lévő lakásán „Liesiecki lengyel királyi követ, Petrovics Péter, a csanádi püspök, Szalánczy János és Porembski atya, lengyel titkára jelenlétében.”³⁸ A nyilvános tárgyaláson kitérő választ adott a követnek, de titokban feltárta helyzetét, hogy Fráter György teljesen a kezében tartja, nem gondoskodik illően az eltartásáról és az átadásnak is ő a kerékkötője. Kérte Bornemiszt, hogy biztosítsák jószágait, szabadítsák ki a barát hatalmából és ő átadja országát.

Ferdinánd ugyan semmit sem tett érdekében, de segített rajta a Kolozsvárott febr. 26-án tartott országgyűlés, amely részére a kormányzásban teljes hatalmat biztosított és Fráter Györgyöt is alárendelte.³⁹ Itt teljesen megtört ez utóbbi tekintélye és a gyűlés után kihallgatást eszközölt ki a *gyalui várban* és *sírva kérte a királynét*, hogy vegye vissza kegyeibe. Izabella megbocsátott neki és ez 200 szekér élelmiszert fuvaroztatott Gyaluba.⁴⁰

1544 tavaszán a királyné Gyulafehérvárt folytatta a tárgyalásokat az átadást illetően, de minden eredmény nélkül, mert Ferdinánd nem tudott annyi embert kiállítani, amennyi Erdély megszállásához szükséges volt, amellet a török győzelmes hadjáratot indított meg. Nem is sokáig tárgyalt itt, hanem visszament gyalui várába, „melyet első látogatása óta nagyon megkedvelt: csendjéért s vadászatra kínálkozó közeli havasaiért.”⁴¹

A karácsonyi ünnepeken ismét Fehérvárt találjuk, ahol egy új terv vetődött fel, amely ugyan folytatása az I-ső gyalui compositionnak, de mivel új alapokra támaszkodik, *II-ik gyalui compositionnak* nevezzük. E terv értelmében Izabella és János Zsigmond magyarországi birtokaikért Opeln, Ratibor és Glogau sléziai hercegségeket kapnak.⁴²

Később e terv alapján egyesült Ferdinánd alatt az ország, de ekkor nem volt megvalósítható és tisztán diplomáciai tárgyalások folytak váltakozva Gyulafehérvárt és a gyalui várban.

Közben Erdély emelkedni kezdett a barát bölcs politikája következtében. A gyakran tartott országgyűléseken rendezték az ország ügyeit, különösen gazdasági és hadügyi téren. E gyűléseket Izabella is szorgalmasan látogatta, vagy pedig magánál tartatta a gyalui várban,⁴³ ahová áttette székhelyét.⁴⁴ E gyűléseken többnyire szóba jöttek a gyalui compositiók is, amelyekben érdekes fordulat állott be 1546-ban.

Zsigmond lengyel király, a királyné atyja figyelemmel kísérte leánya sorsát és kivezető utat keresett bonyolult helyzetéből. Minthogy egyébként nehéz volt dolgait rendezni, azt a tervet vetette fel ez évben, hogy Ferdinánd, vagy húsz éves fia Miksa vegye feleségül az özvegy királynét és így Erdély és a részek önmaguktól egyesülnek Ferdinánd alatt. Most ily irányban indultak meg a követjárások és folytak 1548-ig, amikor már majdnem tető alá jutott a két ország viszonyának a rendezése és Izabella készült elhagyni Erdélyt. Ekkor jött a váratlan hír, hogy meghalt atyja. E váratlan eset a házassági terveknek véget vetett.⁴⁵

Gyalui várban visszavonultan gyászolta atyját; közben szilárdan elhatározta, hogy Lengyelországba megy, de előbb biztosítja fia vagyonát. 1548 októberében magához hívatta a rendeket és velük megállapodásra jutván, négy tagú bizottságot küldött Ferdinándhoz a tárgyalások végleges befejezésére.⁴⁶ Még most sem lehetett teljesen rendezni a királyné és fia helyzetét a két irányú politika miatt, amelyet a barát és Izabella egymással szemben, egymás iránti bizalmatlanság következtében üztek. A hosszú diplomáciai alkudozásokat csak a török fenyegetése juttatta révbe.

A szultán 1551-ben követelte Becse átadását, amire Fráter György is gondolkozóba esett, hogy a török egész Erdélybe ráteszi a kezét. Ezt megakadályozandó, kérésére Ferdinánd csapatokat küldött az országba *Castaldo* vezetése alatt, aki *egymás után foglalta el a városokat és várakat, köztük a gyaluit is.*⁴⁷ A királyné ezek után részben önként, részben a kényszerítő körülményeknek engedve, aláírta a második gyalui compositiót, amelynek értelmében János Zsigmond atyai öröksége fejében megkapta a sziléziai Oppeln és Ratibor hercegségeket 25.000 forint évdíjjal. Izabellának jegyajándékáért 100.000 forintot biztosítottak. Az ország egyesült Ferdinánd alatt. A királyné fiával Kassára, majd Lengyelországba távozott. Gyalui várában *Castaldo Kálnásy Ferencet* hagyta, aki 1553-ig maradt a vár birtokában.⁴⁸

3. Bornemisza Pál és a saecularisatio.

Izabella távozásával teljesen megváltozott Erdély képe. Fráter György *Castaldo* gyilkosságának esett áldozatul és e nagy ember teteme magával vitte a sírba hosszú időig az ország nyugalmit és fejlődésének minden tényezőjét. Ez esemény Ferdinánd erdélyi uralmának az alapját teljesen megingatta. Martinuzzi szellemének erős, organizált műve összeomlott. *Castaldo* zsoldosai dúlták, rabolták az országot és ezt a podagrás Báthory András vajda nem tudta megakadályozni, a moldvai vajda betörését sem tartotta vissza. A törökök 1552-ben négy oldalról támadtak Magyarországra, elfoglalták Temesvárt és Lippát, Erdély kulcsait. A perzsiai háború megakadályozta ugyan a szultánt, hogy még ekkor Erdély elfoglalására is gondoljon, de Izabellának megígérte, hogy visszahozza országába és Budát is visszaadja.⁴⁹

A királyné ugyanis 1552. január 27-én elindult Kassáról, de Oppelnt, új hercegségét nagyon szegényesnek talál-

ta. Ferdinánd nem teljesítette a gyalui compositióban foglalt kötelezettségeit, ami mind arra indította, hogy visszatérjen magyarjaihoz.

Visszatérésére irányuló belföldi mozgalmak és kultúr-
gyalások teljesen megingatták Ferdinánd erdélyi uralmát és nem menthették már meg az új vajdák: *Dobó István*, az egri hős és *Kendy Ferenc*, sem *Bornemisza Pál*, az új püspök. Ez utóbbit a király 1553-ban Bécsben kelt oklevélben megerősítette az erdélyi püspökségben Gyulafehérvár székhellyel és minden birtokában.⁵⁰

A püspökség új urának Martinuzzi helyét kellett pótolnia. *Gyalu várából indította meg széleskörű tevékenységét Ferdinánd érdekeiben.* Lelkiismeretes munkájának tanubizonyossága a sok diplomáciai irat és levelezés, amely a gyalui várban látott napvilágot.⁵¹

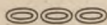
Működése teljesen kárbavesztett Izabella és a török fenyegető fellépése miatt. A szultán befejezván ázsiai háborúját, minden készüléket megtett, hogy János Zsigmondot visszaültesse Erdélyi trónjára. Ennek megakadályozására Bornemisza és a vajdák részgyűlést hívtak össze Gyuluba, ahonnan felterjesztést intéztek Ferdinándhoz, utasítást kérve a fenyegető veszélyekkel szemben követendő eljárás miatt.⁵² De a bécsi udvar már nem háríthatta el Erdélynek különválását.

A rendek 1556. febr. 2-án *Tordán* tartott országgyűlésen kimondták a királyné és Petrovics visszahívását. A márc. 2-iki tordai országgyűlésen a szultán egy követe arról is intézkedett, hogy a várakat ostrommal vegyék körül. *A püspök Gyulafehérvár feladása után gyalui várába vonult több nemessel.* Innen írt a királynak, hogy ne hagyják elveszni és hívják vissza.⁵³ Cseffei Jánoshoz, a szászsebesi gyűlés egyik tagjához is levélben fordul, panaszkodik, hogy kiűzik a püspökségből, elpártolnak a keresztény fejedelemtől és a pogányság torkába vetik magukat.⁵⁴

Petrovics Gyalu várát a Szebenből hozott ágyúkkal ostro-

molni kezdte, amely februártól április 1-ig, tehát három hónapig tartott. Ekkor Izabella kérésére Szent-Barabás napján *Ombózy Miklós*, *Sándor Mihály* és *Szűkösd Benedek* a királynétől kirendelt kísérők társaságában Kassára távozott,⁵⁵ „jól megszédve magát és tollán kívül egyebet sem hagyva hátra.”⁵⁶ A november 25-én Kolozsvárt tartott gyűlésen a püspökség, prépostságok s konventek lefoglalt javait saecularisálták és ezzel huzamos ideig nem is volt róm. kath. püspöke tényleg Erdélynek. Uradalmai a fiscusra szálltak és Izabella birtokolta haláláig. Legszívesebben a gyalui várban lakott,⁵⁷ ahová olyan sok jó és rossz emlék fűzte.

Kérte ugyan e várat a vajdasággal *Bebek Ferenc*, akinek fontos szerep jutott János Zsigmond és a királyné visszahozatala körül. De Izabella visszagondolt az elmúlt időkre, amikor szintén egy ember (Fráter Gy.) kezében volt a főhatalom és ő csak báb volt. Ettől megriadva, elutasította a kérést.⁵⁸

II. A gyalui vár jelentősége a fejedelmek korában.

1. Géczi János, a Báthoryak és a gyalui püspökség

Izabellának 1559-ben bekövetkezett halála után a gyalui várat tovább is a fiscalítások közt találjuk. 1587. júl. 26-án Báthory Zsigmond fejedelem *Géczi János* főkormányzónak adományozta érdemeiért.⁵⁹ Olyan lelkiismeretesen teljesítette kötelességét, hogy mindenki elismerését érdemelte meg. Halálakor 200.000 magyar forint volt a kincstárban. Gyulafehérvárt halt meg 1589-ben és ugyanott temették el.⁶⁰

A vár a fiscus útján Báthory Endre biboros kezébe jutott, aki gyakran tartózkodott benne. Ez időben megértette egymást a két testvér: a biboros és a fejedelem és ez utóbbi még élelmet is bőségesen szállíttatott testvérének a gyalui várba.⁶¹

Az egyetértés nem sokáig tartott. Báthory Zsigmond, mint uralkodó s mint ember egyformán változékony és heves természetű volt. Könnyen határozta el magát fontos tettekre, de épen olyan gyorsan változtatott tervein. Szenvedélyességével sok bajt szerzett magának, de nagy nyomorba döntötte országát is. Meggondolatlanságának és vallásosságának volt a következménye, hogy szakítani akart elődjeinek ez időben Erdélyt egyedül boldogító politikájával, a törökkel való békés megértéssel és úgy határozta, hogy Rudolf alatt egyesíti országát és véget vet az iszlám uralmának. De a főurak jól tudták, hogy ezzel a török veszedelmet zúditja Erdélyre és ellenezték a kalandos tervet. Minthogy makacsul ragaszkodott elhatározásához, a főrendek olyan erős ellenállást fejtettek ki, hogy az 1594-iki

tordai országgyűlésen ideiglenesen unokaöccsének engedte át a kormányzást és Kővárba vonult vissza. Itt változtatott tervén és írt a Kolozsvárt gyűlésező rendeknek, hogy visszatér. Jól tudták az ellenzék vezérei, hogy mit jelent ez? *Kendy Sándor a gyalui várba menekült Báthory Endréhez.*⁶² A biboros megnyugtatta Kendyt, bementek Kolozsvárra és fogadták a visszatért fejedelmet a többi főurakkal.

Báthory Zsigmond, hogy elnémítsa ellenségeit, aug. 29-én palotájába hívatta őket, hogy a misére kísérjék. Sok meg is jelent közülük; a mit sem sejtőket elfogatta és kivégeztette. Testvére, Endre, megmenekült ugyan, de jószág- és fájvesztésre ítéltetett. *A gyalui vár tehát visszaszállt a fiscusra.*⁶³

Az elítéltek közül *Kendy Ferencet és Bornemisza Jánost* szept. 8-án *a gyalui várba vitték* és elzárva tartották 12-éig, amikor mindakettővel végeztek. Előbb Kendy Ferencet a várnok, *Ohwáry János*, tulajdon szobájában (mely a mostani várkastély második és északra nyíló kapuja felett volt) késő este darabontok által fojtatá meg; Bornemiszt a fent említett kapu közt ölték meg, ki midőn a vesztőhelyre vitték, zsoltárokat énekelt.⁶⁴

E véres dráma után mi sem állt útjában vészt hozó politikájának. Nyugodtan folytathatta tárgyalásait Rudolf-fal. Az egyezkedésekben változás állott be 1597-ben, amikor az *új erdélyi püspökség fejében, Náprági Demeterben*, újra egy emberre talált, aki ellenezte a frigyét a törökkel és előkészítette a megegyezést Bécssel.⁶⁵

Az új püspökséget a fejedelem 1597-ben állította vissza tekintettel arra, hogy VIII. Kelemen pápa támogatta törökellenes actiójában. *A püspökség székhelye Gyalu lett.*⁶⁶ Püspöknek Náprági Demetert nevezte ki és neki adományozta Gyalu várán kívül Szász-Fenes mezővárost (oppidum), minden részét (portiones nostras) Gyalu, Kolos és Zilah városokban, továbbá Szászlóna, Nagy-Kapus, Solyomtelke, Hév-Szamos, Hideg-Szamos, Gorbófő, Daróc,

Vista, Körösfő és Egerhegy birtokait teljesen és részét Türe községben.⁶⁷ Elrendelte, hogy Gyulafehérvárt és Gyaluban a templomokat és oltárakat kijavítsák, vagy ha kell, újakat építsenek.⁶⁸

E cselekedetével megnyerte a bécsi udvart is és a meg-
egyezés létrejött. Eltávozott új lakhelyére Oppelnbe 1598-ban.

Amit előreláttak a rendek, bekövetkezett. Báthory nem érezte jól magát új otthonában, visszavágyott Erdélybe és még ez év augusztus havában bejött országába. Minden nagyobb akadály nélkül megkezdhette kormányzását, de nem vezethette sokáig, mert a törököt és Rudolfot is ellenségévé tette. Hogy trónját családjának megmentse, a következő évben lemondott testvére, *Endre* javára, kit a notáztatás alól felmentett.⁶⁹

Fejedelem soha szerencsétlenebb viszonyok között nem lépett trónra, mint a biboros. *A török és a német részről Básta, Mihály vajda és Bocskay készültek ellene.* Minden igyekezete, hogy az országot a romlástól megmentse, kárba veszett. Mihály vajda, Básta s Bocskay csapatai három oldalról törtek Erdélyre. Ez utóbbi katonái Kolozsmonostor, Fenes és Gyalu vidékét pusztították.⁷⁰ A gyalui várat nem bántották, mert Náprági Demeter ekkor már Rudolfhoz húzott. Mihály vajda Endre ellen ment, seregét leverte és a menekülő fejedelmet a székelyek agyonverték.

A vajda, a balkán népek e legravaszabb szülöttje, lát-szólag Rudolf ügyét támogatta székely katonákkal, magyar élelemmel és vitézséggel, de Erdély teljes leverése után határozottan fellépett egy nagy Oláhország megalakítása érdekében. Rudolftól Erdélyt kérte, mint fejedelemséget és *családi birtokul több várat, köztük Fogarast és Gyalut*, mely utóbbi ez időben úgy szerepelt, mint Erdély végvára. 1600. szept. 12-én jött le a királytól a válasz: „Gyalut és Fogarast nem adhatja Ő Felsége; Fogaras Mária Christiernáé, Gyalu pedig mint az erdélyi püspökséghez tartozó, tehát egyházi jóság, el nem idegeníthető “ Fejedelemségre

vonatkozó számításai is kerek elutasításra találtak.

Básta, amikor meggyőződött, hogy a vajda nem hagy fel ravasz politikájával, megtámadta és kiverte Erdélyből. Most már Básta kezében volt teljesen az ország. De az ő kizsákmányolásra irányuló törekvései és katonáinak féktelensége gyűlöletessé tették jelenlétét. A nép szívesen látta volna Báthory Zsigmondot ismét a kormány élén. A főnemesek sem idegenkedtek a gondolattól és mindent előkészítettek a visszahozatalára. Alkalmas időnek az 1601. tavaszát találták. *Január 21-ikétől febr. 8-ig Kolozsvárt* Csáki István elnöklete alatt országgyűlést tartottak, amelyen újlag fejedelemmé választották.

E gyűlésen Erdély és a Báthoryak minden ellenségétől és árulójától megtisztították az országot. Ezek közt volt Náprági Demeter is, a gyalui püspök. Igaz, hogy ennek a kiűzésénél a rendeket vallási okok is vezették, de tény, hogy Náprági magatartása nagyon kétkulacsos volt. Ezért a gyűlés ki mondta, hogy „az gyalui püspöknek, Náprági Demeternek is ez országban léte nagy romlására volt ez országnak, ugymint ki ezelőtt is Báthory András fejedelmünknek itt létében minden ez országban való dolgot oda fel megírt a római császárnak, azután Mihály vajda idejében az mi kegyelmes urunk Sigmond fejedelemnek donatioit Mihály vajdával semmivé tétette, minden tehetségével azon volt, az nemességre és az országbeliekre minemű nyomoruságot hozhatna, az recepta religiokon valókat, főképen az kolozsváriakat háborgatta, noha szegényeknek az vérszomjuhozó Mihály vajda miatt életek is nehezen maradt meg, mind-ezekért és több ehez való okokért tetszett, hogy ez országtól teljességgel immunis legyen, se jószágot itt ne birhasson, hanem minden jószága confiscáltassék. Sőt ezután is soha efféle püspök ide ne szállhasson, se püspöksége ne observáltassék. Mely két dologról, ugymint Bocskay Istvánról és Náprági Demeterről Ő felségét is, az mi kegyelmes urunkat, meg akarjuk találni.”⁷²

Náprági tényleg eltávozott a gyalui várból és ezt a Kolozsvárra márc. 27-én visszatért Báthory Csáki Istvánnak adta, aki a vár gondozását Szilvási János papra bízta. Ezt még az eltávozott püspök hagyta ott.⁷³

Náprági elűzése most már nem segített és Báthory új veszedelmet hozott a szerencsétlen országra. Megérkezésének hírére Básta kezét nyújtott a gyűlölt ellenségnek, Mihály vajdának. Az egyesült csapatokkal szemben Báthory Goroslónál csatát veszített és Moldvába menekült. Egyes vezérei még tartották magukat. Közben kiújult Mihály és Básta között a régi ellenségeskedés, aminek az lett a vége, hogy Básta meggyilkoltatta a vajdát 1601. aug. 19-én. Ezen esemény erőt adott a fejedelem vezéreinek. Csáki István friss csapatokat szervezett, ami mellé a török is küldött segítséget. Ezekkel szemben Básta most egyedül volt és ezért a tél folyamán csak részben folytatta a harcot, főhadával Dézsnél elsáncolta magát. Innen tavasszal kiindulván, egymás után foglalta el a várakat.

Seregével „Pecz Jánost Gyalu alá küldé, mert Sigmond hűségében vala. Vala benne egy Szilvási János pap, kit Nápragy Demeter püspök hagyott benne tisztartóul. Löteté Pecz Gyalut sok ideig. Mikor pedig lövének ötvenheted uttal, megadák a várat hűtre — de eb hűtre, mert a bolonok (vallonok) és hajduk mindent feldulának, fosztának, le is vagdalának az szolgáló rendben.”⁷³ Ugyanekkor *Gyalu városát is elpusztították és felégették. A gyalui vár így Básta kezére jutott.* E vérszomjas ember folytatta bosszúját és elfoglalván egész Erdélyt, végig pusztította. A fejedelem, hogy megakadályozza az ország teljes romlását, kiegyezett Rudolffal és otthagyja trónját,⁷⁴ de épen az ellenkezőjét érte el, mert Básta vezetése alatt a nép közel volt a teljes elpusztuláshoz. Nagy nyomorából csak Bocskay fellépése mentette meg.

2. A gyalui vár főúri birtokosai: Sennyei Pongrácz, Rácz György, Kamuthi Farkas és Zólyomi Dávid.

Básta uralma alatt, míg Erdély lakosságának nagy része gazdaságilag tönkre ment, addig egyes németpárti főurak nagy vagyonra tettek szert. Ezeknek egy része önérdékből szegődött Básta táborába, mivel így akarták vagyonukat biztosítani és újakra szert tenni, de voltak olyanok is, akik meggyőződésből támogatták a német ügyet, hogy a töröktől szabaduljanak. Ezek közé tartozik *Sennyei Pongrácz* is. E férfi a legbuzgóbb híve volt az eszmének, hogy Erdélynek Magyarországgal kell egyesülnie. Mihelyt tehát Báthory változtatott tervén és a törökkel kezdett alkudozni, átpártolt Bástához és mellette végig kitartott. A gyűlött osztrák tábornok bizalmas emberei közé fogadta, megtette az erdélyi hadak generálisává és felhasználta követségekre. Hü szolgálataiért és kitartásáért az 1602-ben Szilvási-tól elfoglalt gyalui várat neki adta.⁷⁵

Sennyei a Székely Mózes és Bocskay-féle felkelések alkalmával is megmaradt Rudolf iránti hűségében. *Gyalui vára a legutolsók közé tartozott azon várak közül, amelyek Bocskaynak meghódultak.*⁷⁶

Még csak Segesvárt védte tovább Rudolf részére *Rácz György*, de látván, hogy nem tarthatja sokáig, kiegyezett Bocskayval és meghódolt. Az egyezés értelmében két várat kapott: Zilahot és a Sennyeitől elvett gyalui várat.⁷⁷

Ezután Bocskayt 1605. szept. 14-én a medgyesi piaci templomban beigtatták a fejedelemségbe a szultán athnaméjával. Majd a magyarországi harcokat is győzelmesen befejezván, egyezkedni kezdett Rudolffal. A bécsi udvar azonban kétes és hitegető volt, amitől indítatva Bocskay új csapatokat szervezett. Készülődései nem maradtak titokban az udvar előtt; megijedtek az osztrák politikusok és megkötötték a bécsi békét.

A szervezkedés árulója *Rácz György* volt, akit ezért Bocskay elfogatott, a szamosújvári várba záratta és meg-

fosztotta birtokaitól. A gyalui várat visszakapta Sennyei Pongrácz; ez a bécsi béke értelmében amnestiát nyert. Az események gyors egymásra torlódása következtében a várat ismét csak Bocskay halála után, 1607-ben Rákóczi Zsigmond fejedelemsége idejében vehette birtokába.⁹⁸

E második birtoklása sem tartott sokáig. Ugyanis *Báthory Gáborral*, aki Rákóczit követte a fejedelmi székben, összeütközésbe került.

Báthory Gábor nagyszű ember volt, de féktelen természetű. Szívesen forgolódott más főurak felesége körül, amivel megalázta fejedelemségének két támasztó oszlopát: Kendy István kancellárt és Kornis Boldizsárt. A megalázott férjek pártot alakítottak ellene. E párthoz csatlakoztak a katolikus és osztrák érzelmű főrendek, köztük Sennyei Pongrácz is. A fejedelem erről tudomást szerezvén, Beszterczére országgyűlést hirdetett. Amint e gyűlésre ment, Kornist Széken, Kendy István birtokán elfogatta, míg az utóbbi Magyarországra menekült. Kornis Boldizsárt Kolozsvárt lefejeztette. Az 1610. márc. 25-én Beszterczen megtartott gyűlésen az egész Kendi-pártot összeesküvőknek nyilvánította, jószág- és fejvesztésre ítélte. Így vesztette el Sennyei a gyalui várat, amely most Báthory kezébe került.⁷⁹

Nem sokáig tartotta meg a fejedelem *a várat*, hanem bizalmas emberének, *Kamuthi Farkasnak* adományozta, akinek szolgálatait többször igénybe vette és követségekbe is küldöztette. Kemény János ugyan azt mondja, hogy Kamuthi a várat feleségeért, a szép Mojzes Kataért kapta, akinél a férj sok mindent elnézett a fejedelemnek.⁸⁰

Mindenesetre gyengén állhatott a Kamuthi birtoklása, mert Báthory bukása után Bethlen Gábor kerülve a fejedelmi székbe, a rendek *az 1615 szeptember 27-én Kolozsvárt tartott országgyűlésen fiscalításoknak nyilvánították Huszt, Kövárt, Szamosújvárt, a gyalui várat, stb.*, amennyiben az előző fejedelmek a kamara-uradalmak közül ezeket elidegenítették.⁸¹ E végzés értelmében Kamuthi a várat elvesztette.

E férfi ez időben már nagy tekintélyre tett szert, aki-
nek a szolgálatait később Bethlen is igénybe vette. 1618-ban
a portára, 1624-ben pedig Bécsbe küldte követként. Talán
előre számított szolgálataira a fejedelem és nem ragasz-
kodott a kolozsvári végzéshez, meghagyta a vár birtoká-
ban. Erről tanuskodik egy 1648-ban készült összeírás, amely
beszámol a fiscusi birtokokról, de azt is megemlíti, hogy
régén kik birták és hogy mely helyiségek tartoztak az
egyres fiscalitásokhoz. Eszerint az 1616-ban Kamuthi Far-
kas tulajdonában levő gyalui várhoz tartoztak: Hévszamos,
Hideg-Szamos, Szász-Fenes, Súlyomtelke, Kőrösfő, Bogár-
telke és Monostor.⁸²

Bethlen tehát nem vette el, sőt megerősítette a birtok-
lásban, amennyiben a Kolozsmonostori requisitorok jelen-
tést tesznek 1617. márc. 25-ikén neki, hogy Kamuthit a
gyalui várba és tartozékaiba beigtatták.⁸³ A vár most már
Kamuthi kezén maradt Bethlen életében.

A fejedelem halála után Erdély vezetését özvegye
Katalin vette a kezébe. Mellette az ország kormányzója
Bethlen István lett. Az özvegy fejedelem-asszony nem
sokáig uralkodhatott, mert az ifjú Bethlen István és Zólyomi
Dávid, a kormányzó veje, I. Rákóczi Györgyöt ültették a
fejedelmi székbe. *Zólyomi* ezért Rákóczitól sok uradalmat
kapott és ezek közt találjuk a gyalui várt is.

Azonban Zólyomi erőszakos és hiú természetű ember
volt. I. Rákóczi Györggyel összeütközésbe került, amidőn
az Erdélyhez csatolt hét vármegyét meg akarta magának
szerezni. Ekkor még megbocsájtotta neki R. Gy., de mi-
dőn Wallenstein segélyére akart menni 5000 emberrel a
saját szakállára, a fejedelem megharagudott, elfogatta a
nyugtalan embert és elzáratta. Ekkor családi javai nagy-
részét és köztük a gyalui várat is elvesztette.⁸⁴

3. A Rákócziak a gyalui várban.

I. Rákóczi György Zólyomi Dávid bukása után a *gyalui várat fiának, Zsigmondnak adományozta*. E fontos vár a Rákóczi család tulajdonába ment. Maga a *fejedelem szívesen mulatozott benne*, aminek sok ideig több nyoma maradt fenn. „Egyik egy köbevéssett felirat, mi a vár alatt fekvő gróf Eszterházy udvarház ajtaja fölébe van vakolva; e négyszögletű kővön e felirat olvasható: Georgius Rákóczi anno Domini 1639- 30. mai. A hagyomány szerint I. Rákóczi György maga véste volna.”⁸⁵

A másik emlék egy rutafa volt, amely egy pár évvel ezelőtt kipusztult. E fa az Eszterházy udvar kertjében állott és Rákóczi fájának nevezték, mint amely alatt a fejedelemnek kedvenc ülőhelye volt. A jó öreg fa meghasadozott törzse öt öl átmérőjű lapos koronáját az utóbbi időkben már csak támaszok segélyével lehetett fenntartani.⁸⁶

A fejedelem a mulatozás mellett fontos államügyekkel is foglalkozott a gyalui várban. Innen folytatta tárgyalásait az európai protestáns uralkodókkal, akik bevitték a 30 éves vallás háborúba. Itt fogadta a bécsi udvar követségeit is, köztük Bercsényi Imrét, aki meg akarta tudni, hogy milyen szándékai vannak Rákóczinak a vallás megvédésére vonatkozólag. A protestánsok ügyét karolta fel, bekeveredett a háborúba és dicsőségesen került ki belőle.⁸⁷

I. Rákóczi György nevéhez fűződik a vár újjá építése. Ugyanis szerette mulatozásra alkalmas vidéke miatt, de szerette nagy stratégiai fontosságaért is. Az elmúlt idők megmutatták, hogy milyen nagy jelentőségük van a váraknak, amiért Fogaras, Sárospatak, Gyalu, Székelyhid és Görgény várain az erődítményeket és az egész vár berendezését tökéletesebbé tétette.

*Az átalakításra vonatkozó tervet Haller Gábor készítette és ő vezette az építkezést is, amely 1639. jun. 1-jén kezdődött és valószínűleg a következő évben végződött be.*⁸⁸

Az építkezésről pontosan beszámol *Szalárdy János*. Tájékoztat a vár régi alakjáról, leírja, hogy mennyiben nem felelt meg régi alakjában és hogy milyen változtatást eszközöltek rajta. Eszerint I. Rákóczi Gy. előtt a házakat a falakon belül építették és kis piac volt a vár közepén. A fejedelem, hogy a házakból jobb kilátás nyíljon és tágasabb legyen a tér közöttük, az épületeket a vár fala mellé építtette „szép friss boltokra.” „A házak alakait mind a külső főfalakon hagyatta s a házak felső boltozatain felül ismét köröskörnyül mind lövő lyukakra, vártákra építtette vala, úgy hogy szükségnek idején mind onnan felül s mind a házakon körös környül levő ablakokból, szakállasokkal, muskatélyokkal s a bástyák felül tarackokkal is egyaránt löhetnéjek. Az árokbul napkelet felől a vár kapuját ejtven alatta, egy tornyot is rakatott vala, de hogy ennek fundamentumát a fundáló rosszul fundálta volna, felrakásával is nagyon siettetvén, mindenestől a vár árkába szakadott vala.”⁸⁹

E fő, vagy öreg toronynak a hiánya ma is érezhető a jelenlegi vár keleti, a község felé néző oldalán, ahol a kapu felett kellene állnia. E tornyok elmaradhatatlan kellékei a régi váraknak. Rendszerint úgy építették, hogy nem voltak alól ajtók és ablakok és a belsejükbe csak hágcsókon lehetett jutni. Rendeltetésük az volt, hogy a várúr a vár eleste után e toronyba menekült, amelyből földalatti folyosók vezettek ki a hegyek közé és ezen menekült meg. Hogy a gyalui várnál is léteztek-e ezen alagutak, nem állíthatom, amennyiben hosszas keresés után sem akadtam rá, de a község népe tud róla és szerintük még nem régen megvoltak, csak a közel múltban szakadtak volna be az esőzésektől.

A régi építményekből napjainkban csak a *nyugati szárny áll* fenn, de ez is világosan mutatja, hogy kései renaissance stílusban készült.

A vár művészi beosztása a védelmet és a kényelmet

tökéletesen kielégítette. Az épületek a fal mellett egy emeletre készültek. Az emeleten laktak a vár tulajdonosai, de a bástyákban tarackokat helyeztek el. Ugyancsak itt volt a várnagy lakása és a magasabb tisztviselők is itt lakhattak. A földszint a vár-öröké és a várban szolgálatot teljesítő személyzeté lehetett. Az éjszaki szárny földszintje alatt levő helyiségek börtönül szolgáltak. Ide zárták Báthory Zsigmond alatt Bornemiszt és Kendyt is, amíg ki nem végezték őket.

Az átalakított vár tágas piaccal rendelkezett, ahol meg lehetős magas számú védő sereget lehetett elhelyezni. Ostrom idején 500—1000 ember is talált szállást a sok épületekben és az első emelet boltozata, meg a fedél közti tágas helyiségekben, ahol a vár falát Haller áttörtette, lövőlyukakat és vártákat készíttetett. E helyiségekben később egész lakosztályok keletkeztek és második emeletként szerepelt az egész rész a múlt századig, amikor leszedték.

A jó beosztás mellett 27 méter vastag kőfalai is alkalmassá tették a várt huzamos védelemre, annyiból inkább, mert e belső várt még védte a háromszoros külső erőd-öv.

E középkori várakhoz viszonyítva meglehetősen nagy erősségnek bár I. Rákóczi György alatt nem volt szerepe, a következő évtizedekben már II. *Rákóczi Györgynek* is nagy szolgálatokat tett, aki szívesen tartózkodott normális viszonyok közt is e várban. Úgy látszik, hogy az egész családnak kedvenc tartózkodási helye volt. Együtt találjuk 1648-ban is a Rákócziakat a gyalui várban, köztük I. és II. Rákóczi Györgyöt.⁹⁰

Ez utóbbi atyja halála után 1649-ben elfoglalván a fejedelmi széket, megerősítette testvérét, Zsigmondot a vár birtokában, de úgy, hogy kihalta esetére saját fiára, Ferenczre szálljon.⁹¹

Ekkor a gyalui várhoz a következő helységek tartoztak: Gyalu, Jegénye, Darócz, Gorófőb, Mákó, Bács, Solyomtelke, Hévszamos, Hidegszamos, Szászlóna, Szászfenes,

Asszonyfalva, Magyar- és Oláh-Kálján egész faluk és több rész jószágok.⁹²

Rákóczi Zsigmond 1652. febr. 4-én himlőben meghalt és a vár visszaszállt II. Rákóczi Györgyre,⁹³ aki így megnövekedett családi vagyonnal atya politikáját folytatva, Erdély egyik leghatalmasabb fejedelme lehetett volna. De szerencsétlen nagyravágyása belevitte az éjszakkeleti háborúba, mely a lengyelek és kozákok, majd a svédek és lengyelek közt folyt. Lengyel király akart lenni, mint Báthory István.

A háborút szerencsétlenül végezte és nemcsak trónját, de birtokainak nagy részét is elvesztette, Egyeseket visszaadtak a rendek. *Görgényt 1657. nov. 1-jén 22.000, Gyalut pedig 40.000 tallérba inscribálták neki.*⁹⁴ Ez összeg megállapításából is látszik, hogy a sokat szerepelt görgényi várnál nagyobb értéke volt a gyalui várnak.

A fejedelem bukása után gyalui várába vonult és innen indultak meg tervei fejedelemségének visszaszerzésére és innen levelezett Gyulai Ferenc váradi alkapitánnyal, aki nagy mozgalmat indított meg Rákóczi érdekében.⁹⁵ Gyulai ellenactiójának sikerét biztosította a török követelése, amely Jenő várának átengedésére irányult. Rédey csak ez engedménnyel tarthatta volna meg fejedelmi székét, ami nem talált szíves viszhangra Erdélyben. A váradi alkapitány azzal rémitette a rendeket, hogy a török Jenő várának megszerzése után pasát helyeztet az ország élére.

Ily körülmények közt, bár a szultán meg akarta erősíteni, Rédeynek elment a kedve az uralkodástól. 1658. januárban Medgyesre országgyűlést hívott össze, hogy a helyzetet tisztázza. A gyűlés Rákóczi ellen foglalt állást s „Rákóczi György fejedelemnek azért levél irattatván az országtól Medgyesről s Bánffy Dénes által Gyaluba elküldetvén, mind a követ s mind a levél által nagy esedezéssel kérettetik vala: kedvezne a szegény hazának, szándékát

tenné le s a meglett erős hittel való végzés szerint a fejedelemségnek is hagyna békét”.⁹⁶

„Bánffy Dienes a fejedelemtől visszaérkezvén, egyebet semmi kíváncsi választ nem hozott vala, hanem csak, ha a fejedelem visszafogadtatnék, minden jóknak ígérte.”⁹⁷

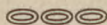
A rendek ezután Barcsay Ákost küldték Gyaluba, hogy mégis rábirja a fejedelmet a lemondásra. Az ő követsége sem járván eredménnyel, visszatért Medgyesre.

Ezalatt maga Rákóczi is elindult Gyaluból az összegyűjtött hadakkal s „a Medgyesén gyűlésbe egybegyűlekezett ország népére nagy véletlenül egyenesen reávitte vala.”⁹⁸

Most újból megszerezvén fejedelemségét, a portát akarta megbékíteni, de minden igyekezete kárbaveszett. A nagyvezér 1658-ban török-tatár hadakkal elárasztotta Erdélyt és teljesen elpusztította, majd Barcsay Ákost tette fejedelemmé.

Rákóczi még ekkor sem akart lemondani és nem akarta az országot teljesen átadni az új fejedelemnek. Ez ellenállás a török ismételt támadását vonta maga után. Rákóczi gyalui váránál gyűjtötte embereit az utolsó küzdelemre és *Gyalu meg Fenes között vesztette el csatáját* is, tehát azon a helyen, ahol nagyratörő terveit szötte.⁹⁹ Serege megverve Gyalu felé hátrált és ki ide, ki meg Váradra menekült. A törökök úgy látszik ismerték a gyalui vár ellenálló képességét és nem is fogták ostrom alá.¹⁰⁰

Ezzel véget is ért a Rákócziak gyalui birtoklása, a fejedelem nemsokára meghalván, csak emlékük maradt fenn benne és még napjainkban is tudja a köznép, hogy a vár a nagy család kedves tartózkodási helye volt.

III. A gyalui vár 1660-tól napjainkig.

1. Zólyomi Miklós és Bánffy Dénes.

Amióta Erdély fejedelemséggé alakult, állandóan meg kellett küzdenie a német és a török befolyással. A rendek féltékenyen őrködtek az ország alkotmánya, szabadsága és területi épsége felett. Szerencsére a török sokáig nem lépett fel behódoltatásával és viszont megakadályozta az osztrák egyesítési törekvéseket is.

Megváltozott a helyzet 1660-ban, amidőn Ali basa elfoglalta Nagyváradot és előkészületeket tett egész Erdély behódoltatására. E terjeszkedés nemcsak a hódítókat tette gyűlöletessé, de elidegenítette pártfogoltjuktól, Barcsaytól is az ország népét.

A fejedelem, hogy hatalmát megszilárdítsa, birtok adományozással igyekezett megnyerni egyes főurakat. Így jutott a *gyalui vár Zólyomi Miklós*, a székelyek egykori nagyraagyó kapitánya, Zólyomi Dávid fiának a kezébe.

Nyilvánvaló, hogy a vár birtokosai mindég az uralkodó párt vezető emberei közül kerültek ki, vagy magok a fejedelmek voltak a tulajdonosok. Amint viszont a párt megbukott és magával rántotta a vár urát is, ez tekintélyével elvesztette szerzeményét. Ezt látjuk Zólyominál.

Barcsayt még 1661-ben megbuktatta Kemény János és a volt fejedelem híveit üldözni kezde. A többek közt Zólyomi Miklósnak is ki kellett Erdélyből futnia. A menekültöt a porta pártfogásába vette és fejedelemmé akarta tenni, de nem fogadta el.

Kemény halála után sem nyerte vissza a gyalui várat Apafy fejedelemsége alatt. Ez utóbbival ugyanis elhitették,

hogy a fejedelemséget kereste, amiért Apafy elfogatta és Fogarasba záratta. *A marosvásárhelyi hongyülés* pedig 1663. szept. 24-én a gyalui várat Losonczy Bánffy Dénesnek inscribálta 25.000 frt -ban.¹⁰¹

Zólyomi, amint a fogságból kiszabadult, követelte a fejedelemtől birtokait. Azonban „a gyalui szép úri jószágot Bánffy Dénes obtineálván, semmiképen kezéből kiadni nem akará.”¹⁰²

Ezután ismét a török pártfogásáért esedezett, de a rendek a portán elsimitották az ügyet, majd 1670-ben notázták, vagyis fej- és jószágvesztésre ítélték. Végre is a portán fejezte be életét, a gyalui vár pedig megmaradt Bánffy Dénes birtokában,¹⁰³ akinek utódjai férfiágon örökölték 1858-ig.

E nagyeszű és tekintélyes ember Kemény Jánosnak törhetetlen híve volt, akinek halála után Apafy mintegy elhallgattatásáért adta neki a fontos várat. Nagy tekintélyétől még a törökök is tartottak. Bánffy törökellenes politikát folytatott és éber figyelemmel kísérte a török terjeszkedését, amely könnyen meglephette egész Erdélyt Nagyvárad elfoglalása után. Hogy az országot biztosítsa minden meglepetéstől, mint Kolozsvár kapitánya és a vármegyék generálisa megerősítette Sebesvárat meg a gyalui várat, hogy ezek állítsák meg a Váradról Kolozsvár felé jövő ellenséget.

A várakra a törökök figyelmessé tették a szultánt és ez kiküldte Musza agát meg Ali budai béget az ügy megvizsgálására. A bizottság jelentést tett, Sebesvár, Somlyó, Szilágy-Cseh és Gyalu várakról, de a lerontásuk mégis elmaradt.¹⁰⁴

Még a bécsi udvar is igénybe vette Bánffy nagy befolyását a fejedelmi udvarban, amennyiben Teleki Mihálynak a Wesselényi-féle összeesküvés részeseinek támogatására irányuló törekvése ellen „Bánffy Dénesnek is, kinek nagy auctoritását tudja vala a fejedelmi udvarban, titkon sok ígéretet

tőn és baronátusi titulust is küldte neki (mely az akkori időben ritka és becsüs vala), hogy a fejedelem elméjét verje el a magyarok mellől.¹⁰⁵

Bánffy Béldi Pál támogatásával tényleg megakadályozta Telekit terveinek keresztülvitelében, amiért ez „elvégzé, hogy mind a kettőt leejtse lábakról, azután ő ülven az első lóra, nem kérd tanácsot senkitől, hanem azt fogja cselekedni, amit akar.”¹⁰⁶

Teleki a két főurat ravasz fondorlatokkal egymás ellenségévé tette. Ebben közrejátszott Bánffy is, „ki a szép asszonyokat nem is gyűlölven, kivált ittás korában minden szemérem nélkül az asszonyokhoz kapdosott s Béldi Pálnét is egykor tánc közben meg találta volt csókolni.”¹⁰⁷

Teleki Apafyt is féltékennyé tette, elhitette vele, hogy Bánffy fejedelemségre törekszik. Végre megnyerte terveinek a fejedelmet és a főnemeseket és Bánffyt el tétette láb alól.¹⁰⁸ Ez a fejével elvesztette szerzett javait is, mint a gyalui várat, csak ősi birtokait hagyták meg neje és fia részére.¹⁰⁹

Minthogy azonban a fejedelemasszony Bánffy Dénesnek testvére volt, kieszközölte, hogy a gyalui várat is visszaadták az árvának, *Bánffy Györgynek*. Bizonyos, hogy a család visszakapta, mert Bánffy György 1680. febr. 17-én innen ír levelet a fejedelemnek, amelyben menti magát látogatása elmaradásáért, mivel nem tehetette meg fia nagy betegsége miatt.¹¹⁰

2. Az I-ső gubernátor Bánffy György alatt a gyalui vár szereplése.

Bánffy György bejutván Apafy udvarába, folytatta a vezérszerepet, amiért atyjának lehullt a feje Teleki boszúja miatt. Az utolsó nagy küzdelmekben, amelyek Erdély függetlenségéért folytak s amelyeknek vezetői legnagyobb magyarjaink: Thököly Imre és Rákóczi Ferenc

voltak, őt nagy szerephez juttatta a bécsi udvár, de érték e mozgalmak a birtokában lévő gyalui várat is.

Thököly utolsó fölkelésekor véres csata szemtanuja volt a gyalui vár és itt áldozott le a Thökölyt segítő törökök szerencse csillaga. Thököly 1690-ben mindent elkövetett, hogy visszaszerezze fejedelemségét. Ez zernyesti győzelme révén sikerült ideig-óráig. De amilyen gyorsan elfoglalta Erdélyt, épen olyan gyorsan ki kellett vonulnia az újonnan szervezett német hadak elől.

November közepén új betörést szervezett, kombinálva Galga tatár szultán Várad felőli előnyomulásával. A tatárok előcsapatai Maros-Vásárhelyig törtek s Tordánál szétverték Herbeville lovasait. Ellenük maga *Lajos badeni herceg szállt táborba s Gyalunál megverte*, majd visszanyomta őket. Ezzel végleg leáldozott Thököly szerencséje, az ő seregét Veterani üzte ki az országból. E csatavesztéssel elveszett az erdélyi eszméknek, magyar alkotmánynak és nyelvnek védővára s a magyar vitézség hírének fenntartója.

Ezután egy új korszak kezdődik Erdély történetében: a gubernium korszaka, amelyet a gyalui várúr, Bánffy György nyitott meg majdnem a fejedelmek régi hatalmával. A gubernátor a kiskorú II. Apaffy Mihályt helyettesítette és ezért a kiadványokat e szóval kezdte: Nos. Apafy lemondása után az udvar ugyan megtiltotta e szó használatát, de egyébképen Bánffy György rangban és vagyonban első ember lett Erdélyben. 1696-ban a bécsi udvár grófi rangra emelte.

Existenciáját azonban komolyan fenyegette II. *Rákóczi Ferenc* szabadság-harca, amelyben súlyos válságon ment keresztül a gyalui vár is. Rákóczi erdélyi hívei: *gróf Pekry és gróf Mikos Mihály* 1704. jun. 20-án Kolozsvárt akarták elfoglalni. Ez nem sikerülván, a gyalui várat vetették ostrom alá. A várat Nagyszegi Gábor védelmezte a császáriak részére és megtörte az ostromlók lelkesedését, akik eredmény nélkül vonultak el.¹¹¹

1706-ban Rákóczi Ferenc vezérei elfoglalták egész Erdélyt, amikor végre a gyalui vár is a felkelők kezére került. A következő évben, a március 28-iki marosvásárhelyi országgyűlésen Bánffy Györgyöt perbe fogták, aminek végzése szerint elvesztette javait.¹¹²

E gyűlésen a rendek Rákóczi Ferencet fejedelemmé választották. *Az újonnan választott fejedelem Maros-Vásárhelyről távozván, ápr. 25-én meglátogatta a gyalui várat, ősei kedvenc mulató helyét, amely most üdvözölhette a teljes nagyságában és hatalmában bevonuló fejedelmet,*¹¹³ akinek győzelmes küzdelme magán a váron is meglátszott, mert vitézeinek első ostromai alatt, bár az ostrom meghiusult, a vár egy része romba dőlt, csak a déli szárnya maradván lakható. Ilyen állapotban találjuk 130 évig,¹¹⁴ romjaiban is hirdetvén a Rákóczi család régi erejét, amely egy időben Erdélyt virágzó fejedelemséggé tette, majd új eszméket és élni akarást öntött az egész magyar nemzetbe.

A gubernátor Rákóczinak a várban való tartózkodása-kor talán azt gondolhatta, hogy soha sem nyeri vissza birtokait. A sors másképp döntött. A kurucok ügye az ónodi gyűlés után hanyatlásnak indult. Az uralkodóháztól való elszakadás a bécsi udvart erélyesebb fellépésre ösztönözte. Mindenekelőtt Erdély visszafoglalását határozták el s ennek végrehajtásával Rabutint bízták meg. Még 1707 végéig majdnem egész Erdély ismét a tábornok kezébe jutott. Bánffyval az élén a gubernium folytatta működését, a gubernátor felszabadult a notáztatás alól és gyalui várat összes javaival egyetemben visszakapta. Sokáig nem örvendhetett a sors ilyen változásának, mert 1708. nov. 13-án meghalt.¹¹⁵ A nagy birtok és a vár tovább is megmaradt a családnál, amelyből még sok emelkedett vezető állásra.

3. „Emlékezetes lakodalomról való toldalék, az mely volt Gyalu várában az 1702-ik esztendőben.”⁴¹⁶

Tagadhatatlan, hogy minden nagyobb vihar, amely végig vonult Erdély felett, hullámaival érte a gyalui várat. Nem egyszer reszkettek meg a hatalmas erődítmények az ágyudörgéstől, az ostromlók és ostromlottak harci kiáltásától. Az elesettek halálhörgései gyakran feljutottak a vár fényes termeibe. S ha napjainkban felkeressük a várat az ő csendes nyugalmaiban, halljuk a befutó automobilok vig pöfögését, látjuk lakói nagyúri kényelmét, a vadászatra indulók vig kedélyét, kissé megfélekedünk a dühöngő harcokról és visszagondolunk a vidám napokra, multságokra, amelyek e helyen a régi jó időkben lefolytak, amikor a vészes idők elvonultával boldog napok virradtak a várra.

Ilyenkor az ágyudörgés nem a harc dühét, de az ünnepség megkezdését, vagy magas vendégek érkezését jelezte, a trombita hangja nem a harcnak vérfagyasztó szava, de a multság vidám hirdetője volt. Négy és hat lovas hintókon érkeztek a mágnások nyuszthátos mentével, bársonyos dolmányban nagyasszonyaikkal és lányaikkal, majd a forgós ifjak tigris, vagy párducbőrben lóháton vágattak be. Szólt a muzsika, csengett a szép asszonyok és lányok nevetése, megdördültek az ágyuk, tarackok, vagy szakállasok. Folytak a családi ünnepek, farsangok, vadászatok, lakodalmak és a fényes multságok csodájára járt a környék népe. És méltán, mert fényesebb úri társaságot, nagyobb pompát nem látott Erdély egy vára sem, min a gyalui. Az itt lefolyt családi ünnepek közül az 1702-ben történt lakodalmat még történétíróink is érdemesnek tartották a feljegyzésre. Ekkor még épségben volt az egész vár és teljes hatalmában birtokosa: Gróf Bánffy György.

E fejedelmi lakodalmon jelen volt Erdély színe-java és köztük találjuk Cserei Mihályt is, aki leírta e lakodalmat.

„Fejervárról menénk Gyaluba — írja Cserei — gróf Székely Ádám lakodalmára, ki a gubernátor második leányát vevé feleségül, mert a nagyobbikat Wesselényi Istvánnak adták vala.“¹¹⁷

„Násznagy volt Apor István, ki is meggyoszín bársony dolmányban, mentében volt, dolmányán, mentéjén köves gombok voltak, mentéje egészen nusztháttal bérelve, kit is ezer öreg talléron hozatott volt épen Muszkaországból. Nyoszolyóasszony volt ama áldott jó asszony Haller Györgyné, Kornis Anna, mert a szegény Apor Istvánné, Farkas Zsuzsánna öreg beteges volt. Kolozsvárról indult az násznépe; míg pedig Gyaluba érkeztenek volna, addig az említett Gubernator gróf Bánffy György, hét drága szerszámokkal felöltöztetett vezeték paripákat vitetvén maga előtt, fényes kíséző sereggel, az erdélyi akkori generalis commendans, gróf Rabutin eleibe ment, minthogy az akkori Leopoldus császár az lakodalomra invitatus lévén maga képiiben gróf Rabutint praeficialta, úgy is excipialta az Gubernator, mint magát az császárt, de az felesége, noha ott volt, nem repraesentalta az császárné személyét, csak úgy ült asztalnál, mint erdélyi generalis commendans felesége. Hosszú szín volt az gyalui vár előtt csinálva, úgy hogy az Majestas helyén kívül ötven asztal volt benne elkészítve; az szín belől mindenütt be volt vonva diván szőnyegekkel, az szín felső felin, napkelet felől külön volt csinálva az Majestas helye, három fok grádicson kellett oda felmenni, az az hely mint három ölnyi hosszára, meg annyi szélességire alatt egészen az padimentumot s az grádicsokat testszín sálya posztóval vonták be, egy asztal volt benne, az szkofiummal szőtt portai szőnyeggel be volt terítve, székek is úgy szintén külön csinálva s bársonnyal meborítva

Gróf Rabutin elérkezvén, az mely három porta triumphalis volt az hosszú szín előtt, ott leszállván az hintóból, az kalap mindenkor az fejében lévén, nagy pompával az

színen belől való Majestas helyére sok ágyú lövés között fölment, és ott az széken leült egyedül.¹¹⁸

Gróf Pekry Lőrinc volt a gazdája és inni gróf Bethlen Sámuel adott neki. „Hosszan az színben tiz rendbeli pohárszék volt, az legfelső a császár számára, azon sokféle ivóedények voltak, nemcsak urakhoz, hanem fejedelmekhez, királyokhoz illendők, némelyek tiszta aranyból, némelyek rubintokkal, smaragdokkal, gyémántokkal megrakva, csuda formára tengeri gyöngyházból, csigából csináltattak.”¹²⁰

Mikor a császár és császárné egészségére ittak, a vár-bástyán megszólaltak az ágyuk.

„Nagy kádak voltak az színen kívül, teli mind borral, valakinek kellett, szabadon merítette, ha fogyott, meg újra töltötték, az sokféle odagyült asztalon kívül való szolga s egyéb rendbeli még sem tudták consumálni.”¹²¹

„Annál pompásabb lakadalmat Erdélyben nem értem — mondja Cserei —, nem is láttam soha olyan cifra, drága öltözetű úri asszonyokat, mint ott; magok a német tisztek is csudálták s azt mondták: Mit panaszkodnak az erdélyiek, hogy nincs miből portiozniok? mert a római király lakodalmában sem voltak cifrább asszonyok, mint itt Erdélyben.”¹²²

E csodalakodalom emléke még sokáig ott kísértett az erdélyi előkelő világ emlékében és a közel multban Dr. Szádeczky Lajos: „*Régi erdélyi lakodalom*” című történeti korrajzában felelevenítette, amelyet „Az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület” 1901. febr. 11-iki bálján adtak elő a régi nagy nemes családok sarjai, köztük a vár jelenlegi birtokosa, Barcsay Tamás is szerepelvén, a fejedelem oldalági leszármazottja. Szádeczky Lajos csodálatos rekonstruáló erejével megegyeszer felszínre hozta a gyalui vár termeiben lezajlott napok emlékét, a magok szépségében és eredetiségében.

4. A vár a Gubernátor utódjai kezében.

Az első gubernátor gróf Bánffy György utódjai a gyalui várat férfiágon 1851-ig birták, amikor Bánffy Dénesné elhalálózásával a vár leányágra szállt. Élt ugyan még 1858-ig gróf Bánffy József, de nem tartott igényt a vár birtoklásához.

Az I-ső gubernátor utódjai, mint a vár birtokosai közül, még sok emelkedett vezető szerepre Erdélyben. Közvetlen örököse fia, *György* lett. Ezt a vár birtokában *Dénes* nevű fia követte, kit Mária Terézia kamarássággal tüntetett ki, majd 1762-ben fő-lovász-mesterévé nevezte.¹²³

Bánffy Dénes után fiának, gróf Bánffy Györgynek és Agnes testvér hugának zálogosított el a vár 1773-ban, Mária Terézia alatt, amikor lejárt az inscriptionalis idő és meg kellett újítani.¹²⁴ Bánffy György családjából szintén a legnagyobbak közé tartozott és méltó utódja volt az első gubernatornak. 1787. máj. 21-én II. József alatt beiktatták a gubernatorságba, amely hivatalában II. Leopold alatt is megerősítették. E II. gubernátor Bánffy György gróf működésével örök emléket szerzett a magyar irodalmat, művészetet pártolók és művelők közt. Az ő elnöksége alatt alakult meg a „Kézírások társasága“, amelynek értekezései a „Magyar nyelv művelő társaság munkái“ címen 1796-ban meg is jelentek. Harminchat évi gubernátorsága után 1822. júl. 5-én halt meg s „benne nemcsak a közügyek egy régi oszlópa dőlt ki, de meghalt benne egyszersmind az erdélyi utolsó olygarcha, ki roppant vagyonából egész udvari személyzetét holtiglani nyugpénzzel látta el.“¹²⁵

Nagy vagyona 3 fia: *György, Dénes és József* grófok közt oszlott meg. A gyalui vár Dénes birtokába jutott.¹²⁶

Az új birtokos 1838-ban a majdnem teljesen romokban heverő belső várat, amelyet még II. Rákóczi Ferenc vezére, Pekry Lőrinc lövetett össze és így 130 évig állott, halmvaiból újra feltámasztotta, régi alapjára lehetőleg régi alak-

ját utánozva középkori renaissance stílusban szép várkastélyt emelt.¹²⁷ A külső sáncfalak ekkor eltűntek. Teljes épségében csak a nyugati erdő felé néző szárnya maradt meg, melynek majdnem három méter vastagsága emlékeztet az erős várra.¹²⁸ Az építkezést Rauch Károly bécsi asztalos vezette, aki később Kolozsvárt telepedett le.

Építkezés közben az éjszaki kapu alatti üregben találtak egy koporsót két csontvázsal. A finom zsinórok és posztómaradványok finomsága arra engedett következtetni, hogy a halottak nem voltak közönséges emberek. A Kendy és Bornemisza csontvázai lehettek, akiket Báthory Zsigmond végeztetett ki.¹²⁹

Gróf Bánffy Dénes az új várkastélyban 1850-ig, haláláig lakott. Még egy évig felesége birta, de a következő évben ő is elhalálozván, végrendeletileg unokatestvérére, Komáromy Györgyné szül. Csáky Rozália grófnőre hagyta, de ez nem lakott benne, hanem az adóhivatal és a kerületi járásbíróság részére bérbe adta 1861-ig. Ez évben nagy tűz hamvasztotta el a várkastélyt. Hosszú ideig az ég felé csak kormos falak meredeztek, amelyek tetején moha és különféle növények tenyésztek.

Ilyen állapotban vette meg a várkastélyt Rosenberger Bernát nagybirtokos Komáromy Györgynétől, nem annyira az épületért, mint a hozzátartozó földekért. Az örökvásárlási szerződést 1874. július 24-én Kolozsvárt kötötték meg.

Azonban a gyalui uradalom elzálogosított fiscalitas lévén, a zálogidő 1877-ben lejárt és az államkincstárnak megnyílt a joga a 98.606 renes forint és 24 krajcár zálogösszeg visszafizetésével követelni a várkastélyt tartozékaival együtt. A zálogkiváltás kérdése az államkincstár és a zálogbirtokosok között 1877. aug. 12-én Kolozsvárt egyezségileg oldatott meg, Ferenczi Miklós és Simon Elek, mint a zálogbirtokosok meghatalmazottja és az államkincstár

képviselője tárgyalásai alapján. Az egyezés értelmében a kincstár a birtokot Komáromy Györgynének bocsátotta át, aki viszont Rosenberger Bernátnak engedte.

Az új birtokos megmentette az enyészettől az omladozó épület-tömböket, leszedette a második emeletnek nevezett felső részét, amely eredetileg tisztán védelmi szempontból épült és a megmaradt első emeletet zsindelyfedél alá húzta. Az épületszárnyak belsejében is sok változtatást eszközölt. Több nagyobb teremből kisebb szobákat készítettett, amelyek magtárakul szolgáltak. Emellett is még bőven maradhatott szoba a birtokosnak és a nagyszámu cselédségnek lakásul. Talán még üresen is maradt sok. Ez időben már nem úgy szerepel a várkastély, mint erősség, egy vidék oltalmazója, mert ilyen hivatását már 1704-től nagyjából, 1861-től pedig teljesen elvesztette, hanem a körülötte levő nagybirtok középpontja lett, ahonnan kényelmesen lehetett a gazdaságot vezetni.

Gyalui Rosenberger Bernát 1909-ben meghalt és gyermekei úgy határozták meg a vagyon felosztását, hogy eladják és a pénzen osztozkodnak. 1911. május 21-én szerződésileg eladták Barcsay Tamásné, szül. gróf Bánffy Katának.¹³⁰

A vétel nagy jelentőségű a várkastély jövőjét illetően. E fontos történelmi emlék az 1858-ban kihalt oligarcha losonczi Bánffy család egy mellékágának a kezébe került és Barcsay fejedelem oldalágából származó, Barcsay Tamásnak a birtokába. A főúri család értékeli a várkastély történeti multját és gondosan ápolja, mint történelmi ereklyét.

*

Ha Kolozsvárról kiindulva a Várad felé vezető országúton Gyalu község határába érünk, már innen jól lehet látni a hegyoldalon burgundi várkastélyok mintájára épült büszke sasfészket. A község tulsó felén balra letérve, két fásor között gondosan ápolott úton érünk fel a dombtetőre,

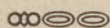
a kastély előtti parkba. A csinos park és az egész épületet körülvevő kertek a bevont sáncok fölött vannak. Az egyemeletes épület keleti szárnya a front és itt hosszú kapuboltozat alatt jutunk a kastély udvarára, amely várpiac volt. Szabályos négyszögű udvar, amelynek minden oldala hetven méter hosszú és teljesen körülkerítik az épületszárnyak.

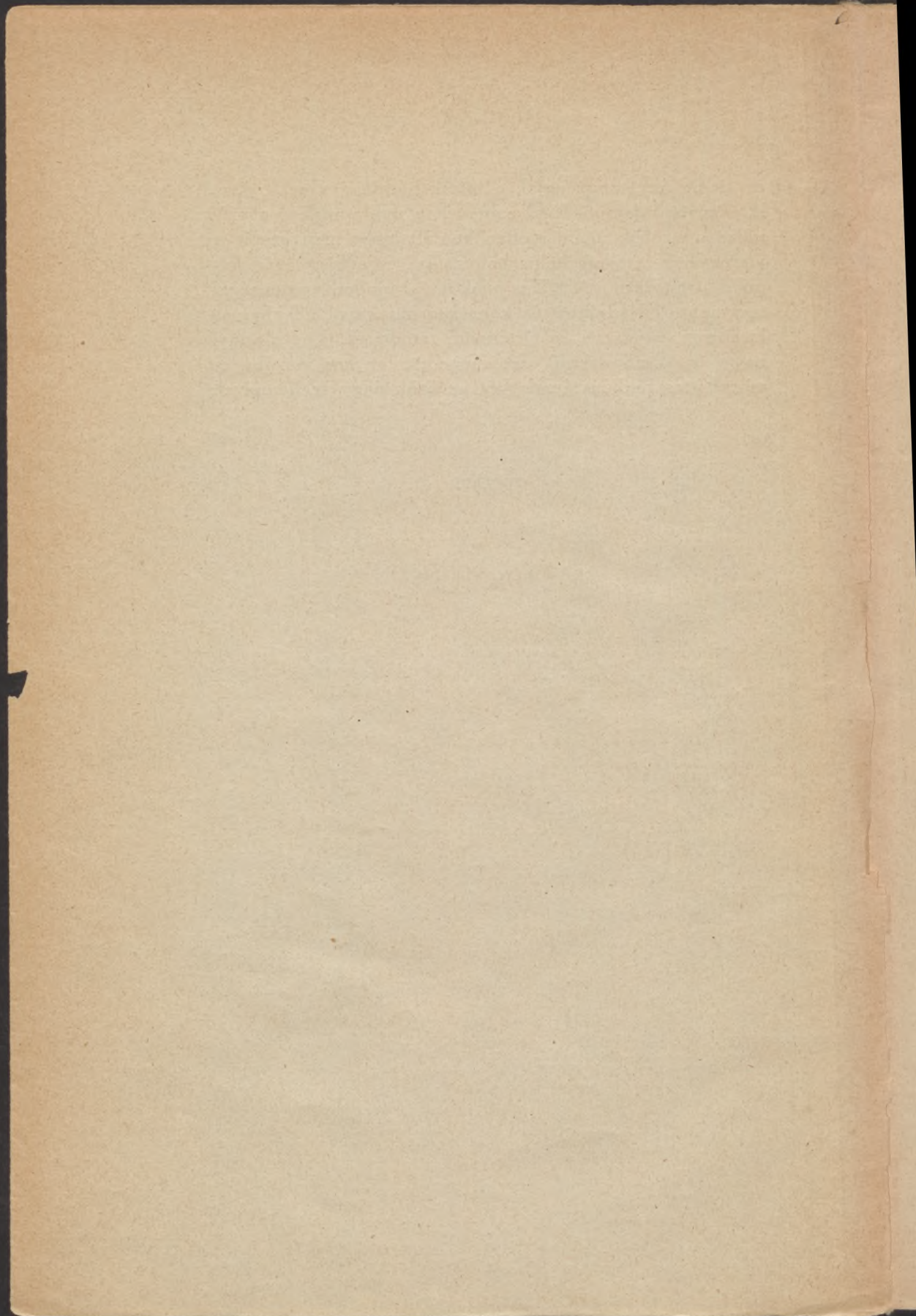
A földalatti helyiségeket és az épület belső beosztását kétszer is megtekintettem. Először a grófnő szíves engedelmével 9–10 éves fia, Barcsay József kalauzolt. A kis fiu nagy szeretettel és a régiségek iránti nagy érdeklődéssel vezetett és áhitattal hallgatta elbeszéléseimet a vár régi multjáról, szinte korát meghaladó érdeklődést tanúsítva. Együtt kutattuk fel az éjszakra nyíló kapu alatt az üreget, ahol Bornemisza és Kendy holttesteit nyugodtak. Majd végig jártuk a földalatti helyiségeket, amelyek most pincékül szolgálnak, de amelyek folyosók lehettek.

A földszinten a konyhákat, cselédlakásokat és egyéb mellékhelyiségeket helyezték el. Az emeleten a birtokos lakik családjával. Az egész kastélyt igazi nagyúri kényelemmel és finom ízléssel rendezték be. Különösen tekintettel voltak az épület keleti szárnyára, ahol gyönyörű parketes szobákat találunk és egy igazán csak e várkastélyban berendezhető szalont, amelyből négy szobát lehetne készíteni. Valami nagyobb tanácskozó terem lehetett eredetileg. Mindenütt villanyvilágítás és vízvezeték van. Bár teljesen modern a felszerelése, mégis különösen a bútorok összeválogatásában tekintettel voltak az épület multjára és nem látunk disharmoniát az épület és felszerelése közt.

Barcsay Tamás úr, aki szintén megmutatta az egész uradalmat, különösen tekintettel van a történelmi mult szerinti harmoniára. Mindent eredeti hivatásához híven régi alakjára igyekszik rekonstruálni, természetesen figyelemmel van, hogy a régiséget párosítsa a modern kényelemmel

és pedig úgy, hogy egyik a másik hátrányára ne legyen. A régiség tulajdonképpen zománca a modernnek. Valószínűleg a szobák újabb időben készült lapos menyezetét is visszaállítja eredeti hálós boltozatára és a bástyákeit kupolás boltozatra. A külső falakon is minden eredetiséget megment. Fáradtságos és költséges munkával tulajdonosa lesz egy építészeti és történelmi remeknek, amely annyi nagy és dicső személyeket fogadott egykor magába és vérrel ittas földjén társaloghat az ősök nagy szellemeivel.

Jegyzetek

1. Anonymus szerint Gelou oláh fejedelem szétvert seregével e várba szándékozott vonulni a honfoglaló Tuhutum magyar vitézei elől, de nem menekülhetett meg, mert utólérték és a Kapus folyó mellett megölték. Anonymus munkájának sok helyét, mint ezt is, kételkedve kell fogadnunk. (Lásd Anonymus: *De Gestis Hungarorum* XXV–XXVII. fejezet.)

2. L. Jakab Elek: *Kolozsvár Története* I. k. 232. ol.

3. Anno 1246—6 Mai. Bela dei gracia Hungarie, Dalmacie, etc. rex, omnibus Christi fidelibus, presens scriptum inspecturis salutem et omne bonum . . . Proinde ad universorum noticiam presenscium . . . volumus pervenire, quod accedens ad presenciam nostram Gallus episcopus Transiluanus, a nobis humiliter ac deuote postulavit, quod cum sua diocesis hostili persecucione Thartarorum ad tantam inhabitancium devenerit raritatem, quod a tempore persecucionis usque ad sua tempora nulli vel pauci in Alba, que est sedes episcopatus sui katedralis et in aliis curtibus pontificalibus, quarum nomina sunt: Herina, Byolokol, de cumitatu Dobika, Golou de comitatu Culusiensi . . . habeantur inquilini, nec illic convenient nisi eos libertate uberioris gratie dignaremur prevenire, nos igitur considerantes quod ex incremento honoris pontificalis simul et regia dignitas suscipiat incrementum ut eadem ecclesia in pristinum statum possit reformari ex indulgentia regie benignitatis talem gratiam ei duximus facientem, ut tam priores inquilini, si qui essent superstites

supradictarum villarum quam etiam hospites condicionis libere de nouo convenientes a iudicio woyuode pro tempore constituti, comitum parochialium nec non et omnium aliorum iuducium penitus sint exempti nec alicuius teneantur astare iudicio, nisi sui episcopi et villici pro tempore existentis . . . (L. Fontes Rerum Austriacarum. Zweite Abteilung. XV B. 66 l.)

4. A 3-ik jegyzetben levő oklevél tévesnek tünteti fel Benkő József azon meghatározását, hogy Gyalu a váradi püspökséghez tartozott és csak a 16-ik században csatolta volna Martinuzzi György az erdélyi püspökséghez. (L. Benkő József: *Pars posterior, sive specialis Transylvaniae Principatus cognitio. Liber primus. Terra Hungariae. Caput quintum.*) Elesik a fenti oklevél szerint Kővári László (Erdély építészeti emlékei 181. ol.)^{*} hasonló meghatározása is. Benkő és Kővári állítását a legbiztosabban Bunyitai dönti meg: „A váradi püspökség történetében“, ahol nem tesz említést Gyaluról, holott a püspökség összes falvait felsorolja.

5. Az 1246-ban kelt oklevelet megerősítették: V. István még atyja életében (L. Jakab Elek: *Oklevéltár VII. levél, 191. lap*), IV. László (*Font. Rer. Aust. Urkunden-Buch zur Geschichte Siebenbürgens. I. Theil 127. l.*), III. András 1291-ben (L. J. E. *Oklevéltár 26—27. l.*; ugyanez F. R. A. *Urk. Buch I. Theil 165. lap* és Fejér György: *Codex Diplomaticus Hungariae etc. VI 149—150. lap*), Nagy Lajos (L. Benkő: *Milkovia II. 318. lap*) és Mátyás király 1474-ben (L. Benkő *Milkovia II. 308—315. lap.*)

6. L. Fejér: *Codex Diplomaticus etc. 105—107. l.*

7. L. Jakab Elek: *Oklt. 31.*

8. L. Bunyitay V.: *A váradi püspökség tört.*

9. L. Szeredai Antal: *Notitia V. et N. eccl. Alb. Trans. 20—21. l.*

10. L. Szabó K.: *Az Erdélyi Muzeum eredeti okleveleinek a kivonata. 40 l.*

11. L. Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Kolozs m.
12. Ugyanott.
13. Szeredai Antal: Notitia V. et N. e. A. 164—165. ol.
14. L. Gróf Teleky József: Hunyadiak kora Magyarországon I. kötet 77. old. és Szilágyi Sándor: Erdélyország tört. I. k. 124—130. ol.
15. L. Csánki Dezső: Magyarorsz. tört. földr. a Hunyadiak korában. Kolozs. m.
16. L. Szalárdi János: Siralmas magyar kronika. 239. ol.
17. L. U. o.
18. L. Kövári László: Erdély építészeti emlékei. 180. ol.
19. Ez kivehető Statileo püspök végrendeletéből. L. Szeredai Antal: De Szent-Háromság. 200—202. ol.
20. L. Szeredai A.: De Szent-H. 200—202. ol.
21. L. Szeredai A. Notitia V. et. N. ecc. Alb 138. ol.
22. L. Szabó Károly: Az erdélyi Múzeum eredeti okleveleinek kivonata. 107—108. ol.
23. L. Csánki Dezső: Magyarorsz. tört. földr. a Hunyadiak korában. Kolozs m.
24. L. Benkő J.: Milkovia II. 308—315. ol.
25. L. Szilágyi S.: Erdélyi országgyűlési emlékek. I. 75. ol.
26. L. U. o. 41. ol. 8. pont.
27. L. Szeredai A.: De Szent-Háromság. 200—202. l.
28. L. U. o. és Szilágyi S.: Erdélyi o. e. 93. ol. és Egyház tört. emlékek IV. 48 l.
29. L. Szilágyi S.: Erdélyország tört. I. 283.
30. L. Szilágyi S.: E. o. e. 93—94. ol.
31. L. Veress Endre: Isabella királyné 224.
32. L. U. o. 226. ol.
33. L. Szilágyi S.: Erdélyorsz. tört. I. 281.
34. L. Veress E.: Isabella királyné 220—226.
35. L. Sz. S.: E. o. e. I. 94. l.
36. L. Veress E.: Isabella királyné 220—230 l.

37. L. Sz. S.: E. o. e. I. 94—97. l. és Veress E.: Isabella királyné. 228. l.
38. L. Veress Endre: Isabella királyné. 233. ol.
39. L. Sz. S.: E. o. e. 107—109.
40. L. Veress E.: Isabella királyné. 239. l.
41. L. U. o. 252. l.
42. L. U. o. 262. l.
43. L. Szilágyi S.: E. o. e. 200. l.
44. U. o. 101. l.
45. L. V. E.: Isabella királyné. 240—282.
46. L. U. o. 283. l.
47. L. Erdélyi új magyar Muzeum XX. 387.
48. L. U. o.
49. L. Sz. S.: Erdélyi o. e. 362—379 l.
50. L. U. o. 447—48. l.
51. L. Történelmi Tár. 1880. 587. l.
52. L. Szilágyi S.: E. o. e, 472. l. l.
53. L. U. o. 482. l.
54. L. Gróf Kemény József: Erdélyország történetei tára 26—27. l.
55. L. Történelmi Tár. 1880. 64. ol.
56. L. Sz. S.: E. o. e. I. 483. l.
57. L. Szeredai Antal: N. V. et. N. ecc. Alb. 178—79.
- és Szilágyi Sándor: Erdélyország tört. I. 335. l.
58. L. Wolfgang Bethlen: Histor. Tom I. 604.
59. L. Kövári L.: Erdély építészete emlékei 181. l.
60. L. Wolfgang Bethlen: Histor. Liber VI.
61. L. Történelmi Tár. 1883. 331. l.
62. L. W. Bethlen: Histor. Tom. III. 403.
63. L. Benkő József: Transsylvania I. 233—234. l.
64. L. Új-Magyar-Muzeum. 1860. XX. 387. és Benkő József: Transsylvania. I. 233—234. l.
65. L. Szilágyi S.: Erdélyorsz. tört. I. 439—462.
66. Ugyan Gyulaféhevárt adta székhelyül a fejedelem Nápráginak, de ez a gyalui várat választá, ami kitűnik

az 1601-ben Kolozsvárt tartott országgyűlés határozatából.
(L. Erdélyi orsz. eml. IV. 587. l.)

67. L. Szeredai Antal: N. V. et N. ecc Albensis.
224—225. l.

68. L. Szeredai Antal: De Szent-Háromság. 212—214.

69. L. Szilágyi Sándor: Erdélyorsz. tört. I. 439—462.

70. L. W. Bethlen: Histor. IV. 405.

71. L. Tört. Tár. 1884. 632. lap.

72. L. Erdélyi orsz. eml. IV. 587.; Benkő J.: Milko-
via II. 306. és Bod Péter: Policarpus 47. l.

73. L. Gróf Mikó Imre: Erdélyi tört. adatok. 186. és
gróf Kemény József: Erdélyország tört. tára 30. l.

74. L. Szilágyi Sándor: Erdélyorsz. tört. II. 1—29. l.

75. L. W. Bethlen: Histor. Liber. XII.

76. L. Kövári László: Erdély épít. emlék. 182.

77. L. Kövári László: Erdély tört. IV. 173.

78. L. U. o. IV. 177.

79. L. gróf Kemény József: Erd. tört. tár. II. 152.

80. L. Kemény János emlékiratában Rumi-nál. II.

81. L. Approbata-Compilata, Constitution. 50. l.

82. Tört. tár. 1881. 199.

83. L. U. o. 1898. 355. l.

84. L. Kövári L.: Erdély tört. V. 32. l.

85. L. Kövári L.: Erdélyi épít. eml. 182.

86. L. U. o.

87. L. Szilágyi Sándor: I. Rákóczi György. 329.

88. L. Szabó Károly: Erd. tört. adatok. IV. 56. l.

89. L. Szalárdy János: Siralmas magyar krónika 239. l.

90. L. U. o. 232.

91. L. Kövári László: Erd. tört. eml. 181.

92. L. U. o.

93. L. Szilágyi Sándor: II. Rákóczi György. 79. l.

94. L. Kövári László: Erdély tört. V. 63.

95. L. Szalárdy János: S. magy. krón. 345.

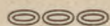
96. L. U. o. 352.

97. L. U. o. 353.
98. L. U. o.
99. L. U. o. 503—511.
100. L. U. o.
101. L. Kövári László: Erd. tört. 123—126.
102. L. Cserei Mihály: Historia 75. ol.
103. L. Kemény: Suppl. Diplom. 369.
104. L. Radnóti: Erdély. 1900. IX. évfolyam.
105. L. Cserei Mihály: Hist. 70. l.
106. L. U. o. 71. l.
107. L. U. o. 72. l.
108. L. U. o. 76—86. l.
109. L. Kövári László: Erd. tört. 146. l.
110. L. Erd. országgyűl. emlék. XX. 190. l.
111. L. Kövári László: Erd. tört. VI. 65.
112. L. Tört. tárban Thalay Kálmán: A marosvásárhelyi trón-beiktató országgyűlés t. cikkei. 588. l.
113. L. Kövári László: Erd. tört. VI. 78.
114. L. Új-Magyar-Muzeum. XX. 393. l.
115. L. Kövári László: Erd. tört. VI. 84. l.
116. L. Régi magyar történetírók. XX. Szemelvények Apor Péter Metamorphosisából. 53. l.
117. L. Cserei Mihály: Hist. 307.
118. L. Régi magy. történetírók. XX. Szemelvények Apor P. Metam. 54—55. l.
120. L. U. o. 57. l.
121. L. U. o. 60. l.
122. L. Cserei Mihály: Hist. 307. l.
123. L. Új-Magyar-Muzeum. XX. 393.
124. L. U. o.
125. L. Kövári: Erd. tört. VI. 180. l.
126. L. Barcsay Tamás birtokában levő eredeti okmány másolatot Gyaluban.
127. L. Új-Magyar-Muzeum. 1860. XX. 393.

128. L. U. o.

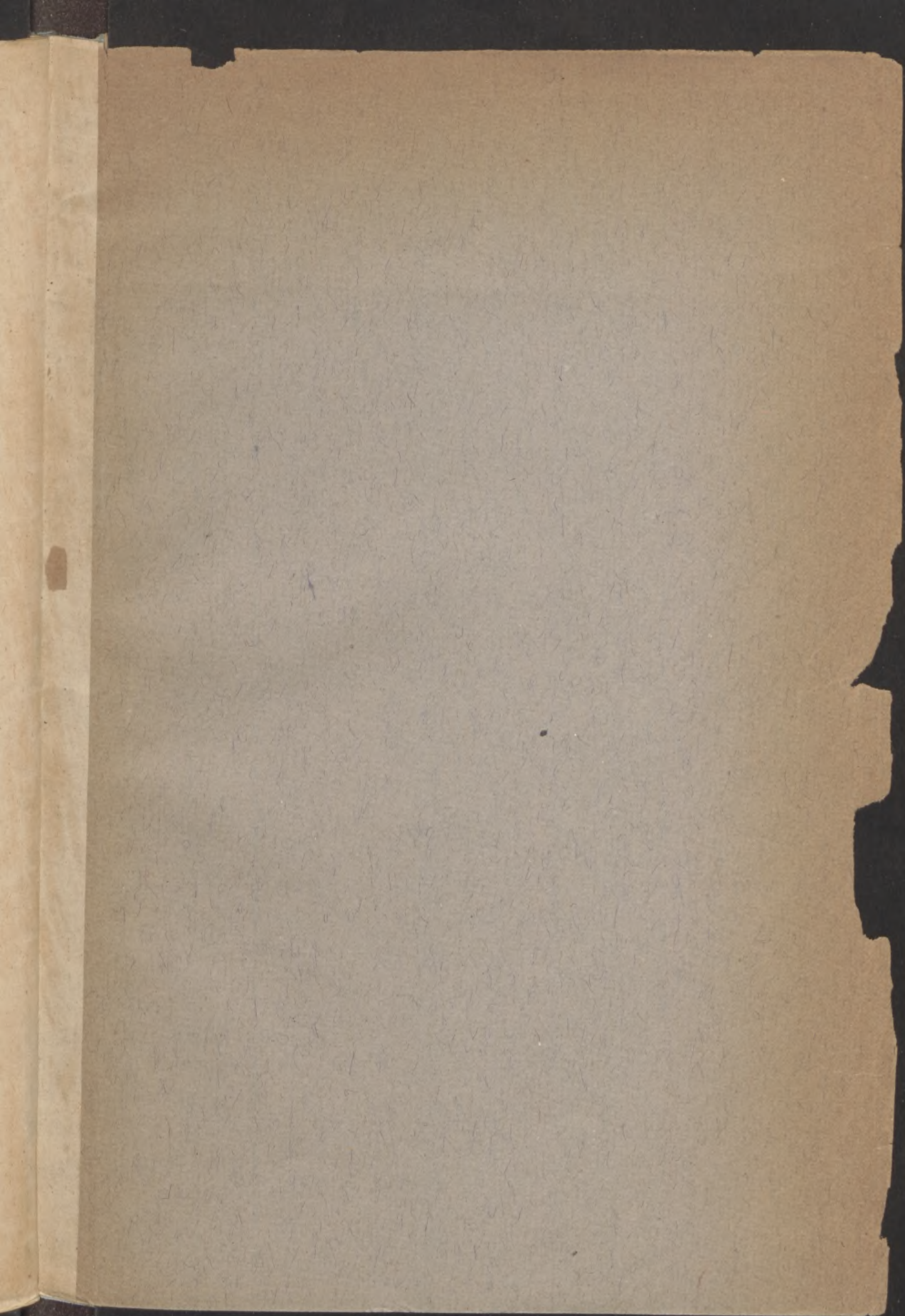
129. L. U. o.

130. A legújabb adatokat Barcsay Tamás gyalui nagybirtokos és Rosenberger Ignác kolozsvári háztulajdonosurak szolgáltatták.

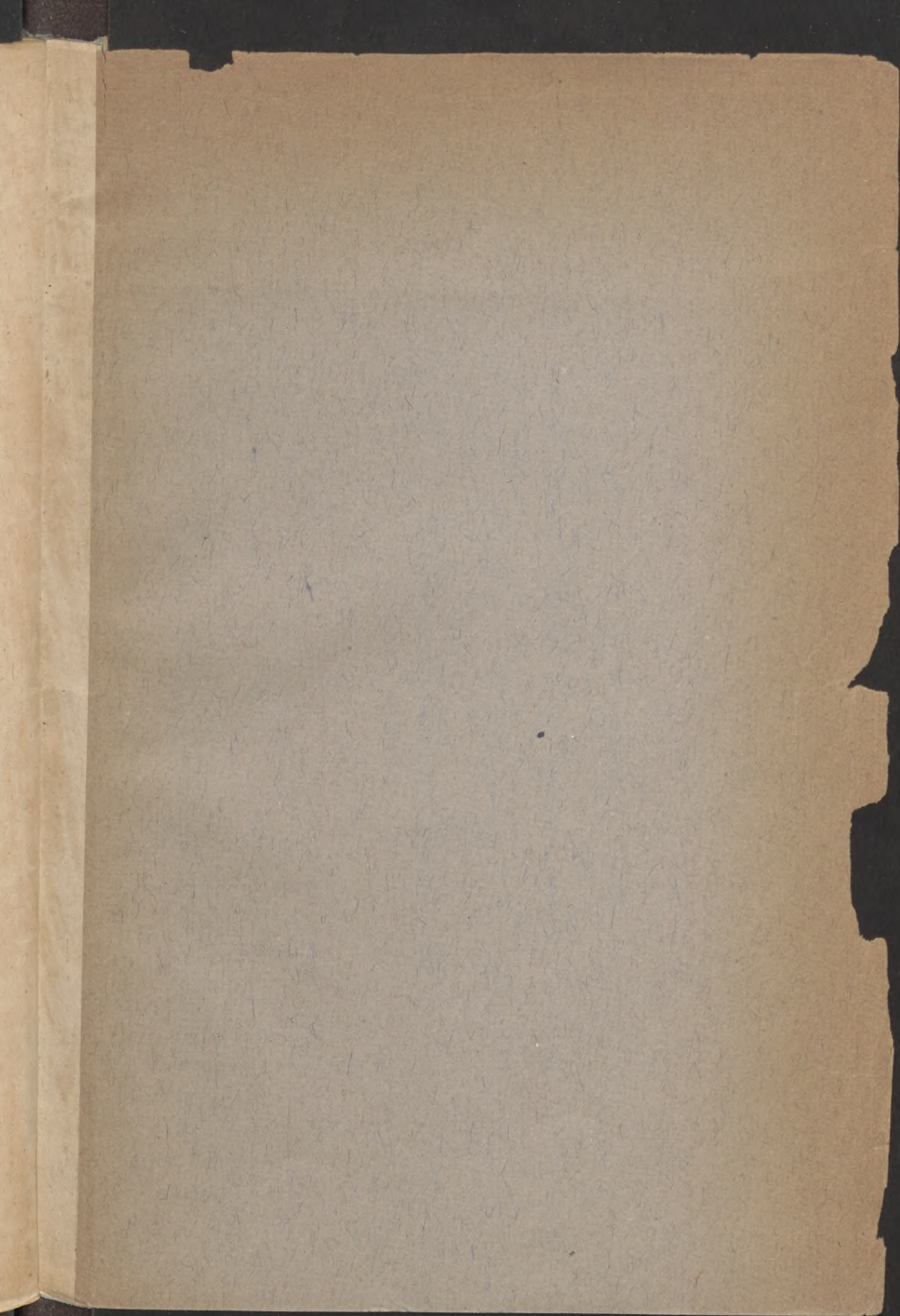

HUNYADI
KÖNYVNYOMDAI MŰINTÉZET
TEMESVÁR-BELV., LENAUTÉR

HUNYADI
KÖNYVNYOMDAI MŰINTÉZET
TEMESVÁR-BELV., LENAUTÉR

HUNYADI
KÖNYVNYOMDAI MŰINTÉZET
TEMESVÁR-BELV., LENAUTÉR
6330

